TELAKKİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Telakki Journal of Social Sciences

Cilt 4, Sayı 7 | KIŞ 2025
E-ISSN: 2979-9996

AYNI YÜZYILDA İKİ KERE GÖÇ ETMİŞ EKONOMİ-ODAKLI BİR TOPLULUĞUN TARİHİ: BREZİLYALI JAPONLAR

The History of a Twice-Migrated Economy-Driven Community in the Same Century: Japanese Brazilians

KEMAL UFUK
Dr. Arş. Gör. , Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
kemalufuk@aybu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5430-6652

AYNI YÜZYILDA İKİ KERE GÖÇ ETMİŞ EKONOMİ-ODAKLI BİR TOPLULUĞUN TARİHİ: BREZİLYALI JAPONLAR

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Japonya'nın en büyük diaspora topluluğu olan Brezilyalı Japonları ve bu grubun karşılaştığı zorlukları Türk literatürüne etraflıca tanıtmaktır. Metinde 20. yüzyılın başlarında bir grup Japon'un orada vasıfsız işçiler olarak istihdam edilebilecekleri ümidiyle Amerika kıtasına göç etmeleriyle başlayan sürecin Brezilya'ya temelli yerleşmekle sonuçlanması ve aynı yüzyılın sonlarında yine aynı heves ve güdülerle bu grubun sonraki nesil üyelerinin tersine bir göç ile Japonya'ya yerleşmelerinden bahsedilmiştir. Çalışmada temel olarak tarihsel sürece uygun bir şema izlenmiş ve grubun tamamının aynı güdülerle ancak farklı dönemlerde yaptıkları iki farklı göçün kimliklerinde meydana getirdiği ayrıklıkların altı çizilmiştir. Özetle, bu çalışmada Brezilyalı Japonların bir asırdan biraz daha uzun olan tarihlerinde uğradıkları etnik ayrımcılıklar sonucunda iki defa değişen etnik kimlikleri, ayrıca bu değişimlerin sebepleri ve yarattığı sonuçlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Brezilyalı Japonlar, göç, etnik ayrımcılık, diaspora, kültür.*

THE HISTORY OF A TWICE-MIGRATED ECONOMY-DRIVEN COMMUNITY IN THE SAME CENTURY: JAPANESE BRAZILIANS

ABSTRACT

The aim of this research is to introduce the Japanese Brazilians to the Turkish literature thoroughly that constitute the largest bulk of the total Japanese diaspora, while touching upon their problems. This research essentially reviews a group of needy Japanese who migrated to New World in the beginning of the 20th century in search of being employed as unskilled workers who eventually ended up settling in Brazil, and also the reverse-migration of their then-generations to Japan from Brazil with similar motives in the late portion of the same century. This work had followed a historical timeline while underlining these two-way migrations had metamorphosed the identities of these migrants twice within the same century due to various ethnic discriminations they were exposed. The constitutive elements of this research are to review the main reasons of the changes in their ethnic identities and to analyze the consequences of these changes.

Keywords: *Japanese Brazilians, migration, ethnic discrimination, diaspora, culture.*

Giriş

Etraflıca incelendiğinde literatürde Japonya ve Japon halkı kavramları hakkında beklenmedik yaklaşımlara sahip yazarları görmek pek de alışılmadık değildir; kimileri için Japonlar 'ilginç' kimselerdir, kimileri için ise aslında Japonya daha en başından 'tuhaf' bir memlekettir. Örneğin, Mehmet Âkif meşhur *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiirinde Japon toplumunu ünlü Müslüman gezgin Abdürreşid İbrahim'in gözünden anlatır. Buna göre Japon toplumu şaşırtıcı bir biçimde İslâm'ı tam da olması gerektiği şekliyle yaşayan bir toplumdur; tek mesele kendilerinin özünde [bilhassa İslâmî anlamda] inançsız olmalarıdır.[1] Öte yandan Japon toplum yapısına böyle 'İslâmî' bir cenahtan yaklaşmak Niyazi Berkes tarafından pek de hoş görülmez. Kendisi yazılarında Abdürreşid İbrahim'i yalnızca eleştirmekle kalmamış,[2] aynı zamanda eserlerinde (bu eserler kendisinin Uzak Doğu seyahatinde kardeşine yazdığı mektupların bir külliyatı olarak kitaplaştırılmıştır) Japon toplumuna yöneltilen algıya farklı bir yaklaşım da getirmiştir. Münasip bir dille yaptığı sıradan bir Japon evindeki günlük telâşeyi görme talebi [her ne kadar Berkes kendisini hiç öyle görmemiş olsa da] kendisinin 'Batılı' olarak etiketlendirilmesi sonucu kesin bir dille reddedilmiştir.[3] Ayrıca benzer bir hayreti Japon imparatorları için unvan olarak kullanılan kadim ve bugün bile sıradan bir vatandaş tarafından bir yerlerde duyulmuş olması muhtemel *mikado* kelimesinin 'büyük' *(mi)* ve 'kapı' *(kado)* kelimelerinin birleşiminden oluştuğu ve Türk dilinde kullanımına aşina olunan ve Osmanlı devlet/hükümet mekânı anlamında kullanılan tarihsel *Bâb-ı Âli* (Yüce Kapı) kavramı ile tastamam benzer bir anlamı taşıdığını fark ettiğinde yaşamıştır.[4]

Japonlara tuhaf etiketini yakışır görenler yalnızca Türk akademisyenler ya da şairlerdir demek pek doğru olmayacaktır; nitekim birçok Batılı gezgin de Japonları benzer bir etiketlemeye maruz bırakmışlardır. Esasında bu sentetik etiketin Japon halklarına yapışmasına ilk sebep olanlar da Batılılardır; gerçi Japonlar da buna mukabil ve tahmin edilemeyecek bir şekilde bu etiketi sevmiş ve benimsemişlerdir. Gerçekten de Japon toplumu hakkında etraflıca bir analiz yapabilmiş ve Japon hâl ve kültürü üzerine birçok önemli eserler vermiş Bozkurt Güvenç'e göre Japon kültürü bu etiket üzerinden değerlendirilecek olursa, esasen, Batı medeniyetinin taban tabana zıddıdır ancak böyle acayip bir yakıştırma da tarihsel açıdan bakıldığında pek de yanlış değildir.[5] Şu hâlde, bahsi geçen 'tuhaf' Japon medeniyetinin 'acayip' kökenleri M.Ö. 660'larda İmparator Jimnu *(Jimnu-tennō)* önderliğindeki ilk Japon topluluklarının takımadalara ayak basmasına kadar götürülebilir. Tuhaftır ki, Japon toplulukları kıyıya ayak bastıklarında takımadalar çoktan bölgenin yerel sakinleri olan Ainu halkı tarafından

1 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 9. Baskı, M. Ertuğrul Düzdağ (Ed.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, ss. 153-154.

2 Niyazi Berkes, *Asya Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1976, s. 256.

3 *A.g.e.*, ss. 262-263.

4 *A.g.e.*, s. 268.

5 Bozkurt Güvenç, *Japon Kültürü*, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 40-42.

meskûn edilmiştir. Buna mukabil, çeşitli fetihler, savaşlar, soykırımlar ve asimilasyonlar sonucunda Japon ve Ainu halklarının birleşiminin bugünün 'sıra dışı' Japon toplumunun etnik atalarını oluşturduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.[6]

Japon halkının 'tuhaf' karakterinin altının çizildiği böyle bir girizgahtan sonra denebilir ki bu çalışma, meseleye göç kavramını ekonomi üzerinden açıklamaya çalışan ikili işgücü piyasası kuramı doğrultusundan yaklaşacaktır. Michael J. Piore'nin bu kuram çerçevesinde şekillenen iddiasına göre ekonomik kaygılarla yapılan uluslararası göçler az gelişmiş ülkelerden sanayileşmiş ülkelere doğru olur.[7] Metinde incelenecek Brezilyalı Japonların ataları aynı yolu izleyerek önce sanayileşmiş Brezilya'ya, sonrasında aynı Japonların Brezilya'da ikamet eden torunları sanayileşmiş Japonya'ya göç etmişlerdir. Buradan hareketle çalışmanın amacı "20. Yüzyılın başında ekonomik kaygılarla Brezilya'ya göç eden Japonların zaman içinde Brezilyalılaşarak aynı yüzyılın sonunda ve yine aynı sebeplerle Japonya'ya göç etmelerinin sebep ve sonuçları nelerdir?" sorusuna yanıt bulmaktır. Bunun için çalışmada süreç-takibi yönteminden *(process-tracing method)* faydalanılacaktır. Bu yöntemin sosyal bilimlerde ve özellikle nitel çalışmalarda kullanımı çok geniş olsa da yöntemin örnek olay incelemelerinde tercih edilmesi insan doğasının karmaşıklığından ileri gelmektedir. Toplumsal dünyanın kompleks ve çok boyutlu yapısı vaka incelemelerinin her birisine *sui generis* bir karakter kazandırdığı için benzer vakalar için dahi herhangi bir genelleme yapmak mümkün olamamaktadır.[8] Teori sınama ve teori inşa etme gibi kullanım alanları olan süreç-takibi yönteminin araştırmacılara sağladığı bir diğer fayda da olayların sebep ve neticeleri arasındaki ilişkiyi illiyet bağı üzerinden inceleyebilmelerine imkân tanımasıdır. Bir neticenin ortaya çıkmasındaki nedensel mekanizmayı anlamak için kullanılabilecek bu yönteme göre ister tümevarım ister tümdengelim modeli kullanılsın, her iki durumda da bir önceki vakanın sonucu bir sonraki vakanın sebebi olabilmektedir.[9] Ekonomik kaygılarla göç[ler] etmiş ve bu çalışmanın öznesi olan [Brezilyalı] Japonların durumunda da bir önceki konjonktürün getirdiği neticeler bir sonraki durumun sebebini oluşturmuştur. Çalışma, bu neden-sonuç zincirini tarihsel bir hat üzerinden inceleyecektir.

1. Japonların Göç Kavramına Bakışının Kültürel Arka Planı

Müşfik ve insancıl mesajlar verme kaygılarını bir kenara bırakırsak, Japon masallarının temel teması sıklıkla zengin ile yoksul arasındaki ayrıma dikkat çekmektir. Bu ayrımın giderilmesi ya yoksulların yalnızca akıllarını ve/veya emeklerini kullanarak zenginleşmeleri ya da bu uğurda tanrıların lütuflarını

6 Ivar Lissner, *Uygarlık Tarihi*, Adli Moran (Çev.), Nokta Kitap, İstanbul, 2012, ss. 163-165.

7 Michael J. Piore, *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*, Cambridge University Press, 1979, ss. 2-3.

8 Derek Beach ve Rasmus Brun Pedersen, *Process-tracing Methods: Foundations and Guidelines*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2013, ss. 12-13.

9 *A.g.e.*, ss. 18-21.

istemeleri üzerinden şekillenir. Örneğin *'İşçi Tokubei'nin Maceraları'* isimli eski masalların birisinde fakir Tokubei kurnazlığı ve fiziksel çabası ile yaşıtı zengin Kiheici'yi berbat bir lanetten kurtarmış, bunun sonucunda Kiheici'nin babası servetinin yarısını Tokubei'ye bağışlamıştır.[10] Benzer bir tema *'Kadim Bir Tanrının Dirilişi' (An Old God Renewed)* isimli başka bir masalda da görülebilir. Masala göre bölgede uzun zamandır unutulmuş olan bir tanrı göreve yeni başlayan bir valinin bölge halkının uyarılarını dinlemesi üzerine harabe halindeki tapınağının restore edilmesi sonucu dirilmiştir. Bu kudretli bir tanrıdır; yapılan işten memnun kalmıştır ve lütuf olarak yalnızca valiye başkentte daha iyi bir makam sağlamakla kalmaz, yerel halka da asırlar sürecek muazzam bir refah, bereket ve huzur bahşeder.[11] Bu alelade örneklerin de işaret ettiği üzere tarihsel olarak Japon halkları refah ve zenginliği hep 'içeride' aramıştır; yoksul bir Japon'un zenginliğe ulaşmak için [ve bilhassa bu uğurda] takımadaların ötesine geçtiği herhangi bir masalda kaydedilmemiştir. Bu yaklaşım, eski usul Japon siyasetinin içeri ve dışarı olmak üzere her iki tarafa da göçü yasakladığı geleneksel bir eğilimle açıklanabilir. Ancak, bu eğilim yalnızca basit ve 'tuhaf' bir yaklaşım olarak değerlendirilemez ve doğası gereği izaha muhtaçtır.

Japonların Orta Çağ'da Batılı devletlerle bazı ticari ilişkilerde bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Cizvit rahiplerinin bitmek tükenmek bilmez çabaları sonucu 1580 senesi itibariyle 100.000'den fazla Japon'un Hıristiyanlığı kabul ettikleri de bilinen bir gerçektir. Buna rağmen, Japon yöneticilerinin, bilhassa Tokugawa Şogunluğu dönemindeki feodal lordların (bölge/toprak efendileri) ve şogunların (savaş lordları) döneminde yabancıların Japonya'ya göç etmeleri ve burada yerleşmeleri resmen ve tamamen yasaklanmış idi. Yalnızca bir avuç diyebileceğimiz bir Hollandalı tüccar kafilesi Nagazaki Limanı civarına tesis edilmiş yapay bir adada varlıklarını sürdürmekteydiler.[12] Öte yandan, feodal Japon Şogunluğu döneminde Japon kimliğine sahip kimseler için ise göç etmek resmi olarak yasaklanmış idi. Japonların mevcut yasağın kaldırılması ve takımadaların ötesine göç etmelerinin önünün açılması için şogunluğun resmen kaldırılıp Meiji Restorasyonu Dönemi'nin başladığı ve resmiyette Japon İmparatorluğu'nun esas temellerinin atıldığı 1868 yılını beklemeleri gerekecekti.[13] Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, burada İmparator Meiji'ye yapılan atıf ya da daha bilinir haliyle Meiji Restorasyonu olarak isimlendirilen dönem ayrı bir başlıkta vurgulanmaya değer bir süreçtir. Çünkü bu dönem de benzerleri olan 1789 Fransız İhtilali, 1908 Jön Türk Devrimi, ya da 1917 Bolşevik Devrimi gibi geç-modern dönemin yenilikçi sosyopolitik dönüşümlerinin yaşandığı bir safha olması bakımından ayrı bir incelemeyi hak

10 Miroslav Novak ve Zlata Cerna, *Japon Masalları*, Temel Keşoğlu (Çev.), Doruk Yayımcılık, Ankara, 2000, ss. 145-158.

11 Royall Tyler (Ed., Çev.), *Japanese Tales*, Pantheon Books, New York, 1987, ss. 40-42.

12 Richard W. Bulliet, vd. (Ed.), *The Earth and Its Peoples: A Global History*, 5. Baskı, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2011, ss. 558-560.

13 Keiko Yamanaka, "Return Migration of Japanese-Brazilians to Japan: The *Nikkeijin* as Ethnic Minority and Political Construct", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1996, C. 5, S. 1, ss. 68-69.

etmektedir.

2. Meiji Restorasyonu Dönemi

Batılı büyük güçler Afyon Savaşı'nda (1839–1842) Çin'i dize getirdikten sonra Uzak Doğu Asya'da kendileri için ulaşılmaz kalan tek pazar ülkesi Japonya idi. Bu kapalı ekonomiye dâhil olma çabaları önce Amerika Birleşik Devletleri tarafından başlatıldı. 1846 senesinde iki ülke arasında karşılıklı bir ticaret antlaşması imzalama çabaları Japonya tarafından reddedildikten sonra ABD 1853'te Amiral Matthew C. Perry komutasındaki bir donanmayı Tokyo Limanı'na gönderdi. Aslında Amerika'nın talepleri basitti: Japonya ile yakın ilişkiler kurmak ve Japon pazarında Amerikalılara münhasır bir ekonomik imtiyaz sağlamak. Limana demirlemiş ve ağır silahlarla teçhiz edilmiş Amerikan donanması da bu basit isteklerin reddedilmesi durumunda başvurulacak yolun bir göstergesiydi. Denizden karaya yapılan birkaç top atışının da tesiriyle, ertesi sene imparator Amerikalıların şartlarını kabul etti ve taraflar arasında bir antlaşma imzalandı. Buna göre Japonlar Amerikalıların limanları kullanmalarına izin verecek ve Amerika Japonya'da bir konsolosluk binası inşa edecekti. Amerikalılara verilen bu kapitülasyonlar Britanyalılar, Ruslar ve Felemenkler gibi diğer Batılı ulusları da cezbedince kısa zaman içinde Japonya kapalı bir bölge olmaktan çıkarak uluslararası bir pazar haline geldi.[14]

Tokugawa Şogunluğu döneminde Japon İmparatoru ülkeyi yönetme kabiliyetini çoktan yitirmişti. Şogunlar 1600'lerden beri klanları çevresinde hem en yüce askeri lider hem de en yüksek siyasi lider olarak görev yapıyorlardı. Japonya kendilerine *daimyo* ismi verilen feodal efendilerin yönetimine tahsis edilen çok sayıda minik siyasi bölgelere ayrılmıştı.[15] Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında görüşmeler sürerken hem *daimyo*ların hem de imparatorun Batılı uluslara bu tarz imtiyazlar vermek konusunda birbirleriyle çelişen görüşleri vardı. Görüşler zamanla çeşitlendi ve fikirler şiddet ile karşılık görmeye başladı. 1858 yılıyla beraber Japonya'da birçok iç karışıklık baş gösterdi. Öte yandan Japon entelektüelleri içerdeki mevcut siyasal durumu çoktan kabullenmişlerdi; statükoya itiraz etmek yerine Japonya'ya zahmet çıkaran Batılı güçlerle mücadele etmek üzerine sayısız öneriler ileri sürmekteydiler. Bu önerilerin en geçerlisi Batılı devletlerin bilim, yöntem ve tekniklerini öğrenmek ve bunları geliştirerek Batılılara karşı kullanmaktı. İmparator Meiji bu türden tekliflere sıcak baktı; kimi *daimyo*lardan aldığı destekle 1868'de Şogun tarzı hükümet sistemini resmen ilga etti. Akabinde eğitimden askeriyeye kadar farklı alanlara uygulanan bir dizi Batılı anlamdaki reform hareketiyle devlet sistemini merkezileştirdi. Bu reform hareketlerinin tümünü kapsayan sürece daha sonra 'Meiji Restorasyonu Dönemi' ismi verildi.[16]

Meiji Restorasyonu Dönemi Japonya'ya birçok alana köklü değişiklikler getirdi. Samuraylar, köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlardan oluşan geleneksel dörtlü kast sistemi terk edildi ve samurayların (mütevâris askeri seç-

14 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2010*, 8. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 311-313.

15 Bulliet, vd., *a.g.e.*, s. 728.

16 Uçarol, *a.g.e.*, s. 313.

kinler) imtiyazlı statüsü ilanihaye kaldırıldı.[17] Geleneksel feodal nüfuz alanları ilga edildi, hükümet gücü merkezileştirildi ve merkezileştirilen hükümet yetkileri İmparatorluk bakanları arasında pay edildi.[18] 'Batılı tarzda iş görmeyi' yerinde incelemek ve öğrenmek üzere birçok parlak askeri ve siyasi figür Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'ya gönderildi. Japon halkının temel ve hayatî tarım ürünlerinden olan pirincin hasadından elde edilen vergi oranını sabit bir endekse bağlayan yeni bir arazi vergisi getirildi.[19] Bunlara ilave olarak 1872 senesinde hem erkek hem de kız çocuklar için dört yıllık eğitim zorunlu tutulurken aynı sene geleneksel olan terk edilerek resmi takvim sistemi miladi takvim ile değiştirildi.[20]

Restorasyonun temel sloganı 'Zengin Ülke, Güçlü Ordu' idi *(fukoku-kyōhei)*.[21] Sloganın topluma verdiği coşku doğrultusunda ordusunu geliştiren Japonya askeri anlamda birçok dikkat çekici zafere konu oldu. Bu dönemde Batılı anlamda modernleştirilmiş Japon ordusunun kazandığı en parlak zaferler arasında 1894-1895 Birinci Çin-Japon Savaşı ve 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sayılabilir.[22] Tayvan ve Kore'nin istilası ve uçsuz bucaksız addedilen Çin üzerinde hâkimiyet kurmak gibi evvelce öngörülemeyecek askeri başarıları bir yana, Japonya'nın Rusya karşısındaki galibiyeti bütün dünyada övgüye mazhar oldu. Çünkü Doğulu bir devletin şartları eşit hale getirerek Batılı bir gücü galebe çalması modern tarihte ilk defa görülen bir şeydi. Dahası, Rusya karşısındaki galibiyetin temel sebebi olarak görülen 'Japon tarzı modernleşme' Osmanlı aydınları arasında da geniş yankı buldu. Bu aydınların arasında uzun zamandır süregelen Batı'dan her şeyi almak yaklaşımının tam karşı cenahında saf tutan Batı'dan yalnızca ilim ve tekniği ithal etmek temelli tartışmada Japonya'nın Rusya karşısındaki galibiyeti sonrakilerin tezine bir hayat öpücüğü verdi. Geç Osmanlı döneminde tezlerinin tamamını yalnızca Batı'dan alınması muteber fikir ve teknikler üzerine kuran ve fanatik derecede Batı yanlısı olmalarıyla bilinen Garpçılar hareketinin üyelerinin bile bu örnek üzerinden iki gruba bölünmesi bir yana,[23] hem İslâmcılık cereyanının temsilcileri[24] hem de Türkçülüğün savunucuları[25] bu tezin sarhoşluğu içinde memleketin girişine Batı'dan gelen fikirlerin hangisinin geçip neyin geçmeyeceğini denetleyecek 'hayâli' birer gümrük idaresi kurmayı bile savunmuşlardır. Zira bu aydınların gözünde Japonya ancak ve ancak gerekli şeyleri Batı'dan ithal ederek

17 Richard Sims, *Japanese Political History since the Meiji Renovation 1868-2000*, Palgrave, New York, 2001, s. 1.

18 *A.g.e.*, ss. 25-27.

19 *A.g.e.*, ss. 30-33.

20 *A.g.e.*, s. 33.

21 Yamanaka, *a.g.m.*, s. 69.

22 Uçarol, *a.g.e.*, ss. 314-318.

23 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, ss. 78-81.

24 Ersoy, *a.g.e.*, s. 154.

25 Ziya Gökalp, *Makaleler V*, Rıza Kardaş (Ed.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 44.

kendi kültürünü muhafaza edebilmiştir. Nihayetinde, uygulanan bu gereksinim temelli eklektik modernlik kendisine yalnızca zafer ve şan getirmekle kalmamış, aynı zamanda Japon ülkesini esasen bambaşka bir kıtanın pek uzaktaki bir evlâdı olmasına rağmen Batılılaştırmıştır.[26]

3. Japonya'dan Yapılan İlk Göçler

Önceleri geleneksel Japon masallarını üzerine geçen bahisten de anlaşılacağı üzere bir Japon için takımadaların dışında yaşamak, hatta bunu bir an için bile düşünmek kültürel anlamda münasip ya da diğer bir deyişle tahayyül edilebilecek bir hareket olarak dahi kabul edilmiyordu. Fakat İmparator Meiji'nin saltanatı döneminde (1868-1912) neredeyse yarım milyona yakın Japon şiddetli maddi sıkıntılardan ötürü yurtlarını terk etmeyi seçmişlerdir.[27] Meiji Dönemi'nin başladığı 1868 yılından 2000'lere dek yalnızca 1,04 milyon Japon'un yabancı bir ülkeye yerleşme maksadıyla göç ettiği düşünülürse ve aynı şekilde Japonya'nın bugünkü nüfusunun yaklaşık 125 milyon olduğu da dikkate alınırsa, gerçekten de Japonların takımadalarda kalmaya meyilli oldukları görülebilir. Öte yandan şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki hem dışarıya göç eden hem de içeride kalan Japonlar millettaşlarının göç etmekteki temel dürtüsünün ekonomik sıkıntılar olduğunun farkındadırlar.[28]

Restorasyon döneminin meşhur mottosuna paralel olarak hızlı askeri yatırımlar ve yoğun vergilendirme politikaları Japon ordusuna şanlı zaferler sağlamış olsa da hem Japon ekonomisine hem de sıradan vatandaşın günlük yaşamına saadet değil ama sefalet ve iflas getirmiştir.[29] Örneğin, 1880'lerin ortalarında pirinç fiyatları bir önceki on yılın seviyesine düşmesine rağmen vergiler cari yıla endekslenmişti. Restorasyonun doğal bir uzantısı olan sanayileşme politikası kırsal kesimlerde henüz kurumsallaş[a]madığı için buralarda yaşayan çiftçilerin tez elden kariyer değiştirmeleri de pek mümkün değildi; bu çiftçiler de ne vakit kariyerlerini değiştiremeyeceklerini fark ettiler, konumlarını değiştirmeye karar verdiler. Zira aynı dönemde Hawaii'deki muazzam büyüklükteki şeker plantasyonları uluslararası aracılardan 28.000 denizaşırı sözleşmeli işçi talep etmişti. Taşeron işçi temsilcileri Japonya'nın kırsal kesimlerine giderek iktisadi açıdan zorluklar çeken ve tek bildikleri iş pirinç yetiştirmek olan çiftçileri aralarında Hawaii ikliminin pirinç yetiştirmeye müsait olduğu gibi birçok cazip ve anlayacakları dilden vaat ile ikna ettiler. Neticesinde, yalnızca 1890 senesinde 12.360 Japon işçi şeker tarlalarında çalışmak üzere Hawaii'ye göç etti.[30] Uluslararası bir işçi çağrısına bu kadar geniş çaplı bir katılımın

26 Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 14-15.

27 Daniela de Carvalho, *Migrants and Identity in Japan and Brazil: The Nikkeijin*, RoutledgeCurzon, New York, 2003, s. 3.

28 Takeyuki Tsuda, *Strangers in the Ethnic Homeland: Japanese Brazilian Return Migration in Transnational Perspective*, Columbia University Press, New York, 2003, ss. 106-108.

29 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 68-69.

30 Stewart Lone, *The Japanese Community in Brazil, 1908-1940: Between Samurai and Carnival*, Palgrave

olduğunu gören kimi Japon girişimciler Japon hükümetinden göçmen işçi teminini kurumsallaştırmak için izin almanın yollarını aramaya başladılar. Nihayetinde 1891 yılında bu izni alan ilk Japon girişimci Kishisa Göç Şirketi *(Kishisa Imin Kaisha)* isminde bir şirket kurdu. Bu türden şirketleşmelerin sayısı kısa bir zaman içinde geometrik denebilecek bir şekilde arttı; öyle ki, göç şirketlerinin çabaları sonucunda 1894 senesinde Hawaii'ye giden Japonların sayısı 29.132'ye ulaştı. 1898 senesine gelindiğinde Japon göçmenlerin sayısı toplam Hawaii nüfusunun yüzde kırkını oluşturuyordu. 1910'a gelindiğinde ise Japonlar arasında Yeni Dünya'nın bileşenlerine göç etme temayülü o kadar artmıştı ki, örneğin, toplamda 72.157 kişi ya Hawaii'den ya da doğrudan Japonya üzerinden Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmişti.[31]

4. Brezilya'nın Cazip Bir Göç Merkezi Haline Gelmesi

Portekiz Krallığı'nın bölgeye hükmetmeye başladığı andan itibaren bugün Brezilya dediğimiz toprak parçası tarımsal bir sömürge bölgesi olacak şekilde kategorize edilmişti. Plan öyle başarılı işledi ve Brezilya bu rolünde öyle başarılı oldu ki, 16. yüzyılda keşfedilmesinden başlayıp bağımsızlığını kazandığı 1822 senesine dek dünya piyasalarında hem tropikal ürünler hem de şeker arzı konusunda bir numaralı ihracatçı oldu. Ne var ki, bağımsızlığını kazanmasına yakın zamanlarda şeker fiyatları küresel olarak düşmeye başlayınca Brezilya tarımı kahve üretimine yönelmek zorunda kaldı. Dönemin Brezilya nüfusunun asgari yüzde otuzunun kendilerine herhangi bir ücret ödenmeyen Afrikalı kölelerden mürekkep olduğu düşünüldüğünde, deneysel amaçlı açılan nispeten minik kahve tarlalarının getirdiği kâr payının yüksekliğinin fark edilmesiyle bu arazilerin muazzam büyüklükteki kahve plantasyonlarına dönüştürüldüğünü söylemek zor olmayacaktır. O kadar ki, Avrupalı devletlerin, bilhassa Britanya'nın, denizaşırı köle ticaretini kaldırmayı küresel çapta teşvik ettiği bir dönemde (1827-1830 arasında) Brezilya'daki kahve plantasyonları bu çağrının aksine Avrupalılardan tek başına 175.000 köle ithal etmişti. Bereketli Brezilya topraklarında kahve üretiminden alınan ürün giderek arttı; 1850'lere dek kahve çekirdeği Brezilya ekonomisinin ihraç kalemleri arasında bir numara olmayı sürdürdü. Dahası, işbu ihracat kalemi o kadar muazzam bir verimlilik gösterdi ki 19. yüzyılın sonunda Brezilyalılar dünya kahve talebinin yüzde 75'ini tek başına karşılayabiliyorlardı.[32]

Tam da aynı dönemlerde Brezilya'nın askeri ve siyasî elitleri ve elbette entelektüelleri kâğıt üzerinde bir ülke görünümü kazanan uçsuz bucaksız Brezilya topraklarını Batılı anlamda modern bir devlet haline getirebilmek için gerekli muhtemel sosyopolitik dönüşüm üzerine kafa yoruyorlardı. Bütün bu sayılan grupların arzu edilen modernleşmeyi gerçek kılmak üzerine kendilerince öne sürdükleri

Macmillan, New York, 2001, ss. 11-14.

31 Carvalho, *a.g.e.*, s. 3.

32 Sérgio de Oliveira Birchall, *Entrepreneurship in Nineteenth-Century Brazil: The Formation of a Business Environment*, Palgrave Macmillan, New York, 1999, ss. 1-8.

kimi hususi savlar vardı; ancak, gariptir ki, köleliğin kaldırılması ve göç almanın uluslararası alanda teşviki konularında tam bir mutabakat halindeydiler. Bu gruplar İmparator Birinci Dom Pedro'nun 1820'lerdeki saltanatından beri—bilhassa kendisinin kaleme aldığı ve kölelik düzenini lanetleyen makalesinin de etkisiyle—bu sistemin çirkin bir müessese olduğunun bilincindeydiler. Böylece, her ne kadar kölelik düzeni Brezilya'nın tarımsal faaliyet sürecinde sıklıkla yararlanılan bir üretim faktörü olsa da aslında bu kurumun ilgasının daha hayırlı olacağına dair entelektüel bir fikrin avama telkini meselesi yarı-resmi bir makale üzerinden yavaş yavaş da olsa toplumun zihnine sokularak çözülmüştü. Yine de köleliği kaldırmak üzerine bir siyaset izlemek tarım sektörü için, daha da önemlisi küçük ölçekli çiftçiler için kabul edilebilir bir şey değildi. Bu yüzden Brezilya hükümeti 1871'de yürürlüğe giren bir yasanın kapsamı üzerinden tedrici bir yöntem izlemeyi tercih etti. Bu yasaya göre köle analardan doğan bebekler ebeveynlerinin sosyal durumunun ne olduğuna bakılmaksızın özgür birey statüsü kazanacaklardı. Öte yandan, yasa sosyopolitik açıdan etraflı bir analiz yapılmadan devreye sokulmuştu; haliyle, birçok sosyal ve iktisadi sorunları da beraberinde getirdi. Yasanın çekişmeli maddelerinden kaynaklı toplumsal sorunlar ve kölelik kavramına bakış üzerinden tesis edilen hizipleşme 13 Mayıs 1888'e dek sürdü. Bu tarihte babası İmparator İkinci Dom Pedro'nun Avrupa ziyareti yaptığı bir sırada vekâleten tahtta bulunan Prenses Isabel 'Altın Kanun' *(Lei* Áurea/*Golden Law)* ismiyle bilinen yasayı imzaladı ve Brezilya'da kölelik müessesesi sonsuza dek kaldırıldı.[33]

Köleliğin resmen kaldırılması Brezilyalı tarım işverenlerini alternatif işçi arayışlarına yöneltti. Böylece çoğunluğu Çinli ve İtalyan olmak üzere sayısız denizaşırı sözleşmeli işçi Brezilya'ya akın etti. Zamanla Çinli işçiler toplum için bir tehdit olarak görülmeye başlandı; yerlilere göre Çinliler hem kültürel temayülleri bakımından hem de taşıdıkları bulaşıcı hastalıklarla Brezilya halkını "kirletiyorlardı". Öte yandan çağrıya cevap veren İtalyan işçiler de nüfus bakımından oldukça kalabalıklardı; Rio de Janeiro ve São Paulo gibi büyük Brezilya şehirleri çoktan İtalyanlar tarafından işgal edilmişti. Öyle ki, yerliler bu şehirleri tanımlarken "İtalyan şehri" lafını kullanıyorlardı. Bütün bunlara ilave olarak Brezilyalıların işçi ücretlerini zamanında ödememelerini ve İtalyan işçilerin anavatanlarındaki hükümete yoğun şikâyetlerini dikkate alan İtalya 1902'de vatandaşlarına Brezilya'ya göç etmeyi yasakladı. Bunun üzerine bir süreliğine dünyanın farklı bölgeleri ve etnik kökenlerinden gelen işçiler İtalyanların yerini aldılar; ancak Japonya'nın 1905'teki Rus galibiyeti işleri tamamen değiştirdi. Bu galibiyetle Japonya'ya karşı önceleri kayıtsız olarak nitelendirilebilecek Brezilyalı standart bir kimsenin algısı bir tür hayranlığa dönüştü. Brezilyalı işverenlerin Japonlara karşı kısa zamanda beslediği 'güçlü ve dayanıklı oldukları' fikri 1908'de kahve plantasyonlarında çalışmak üzere yaptıkları uluslararası işçi talebiyle alakalı çağrı bildirisinin birer kopyasını Japon göç ofislerine de göndermeleriyle sonuçlandı.[34]

33 Thomas E. Skidmore, *Brazil: Five Centuries of Change*, Oxford University Press, New York, 1999, ss. 65-70.

34 Lone, *a.g.e.*, ss. 18-26.

5. Japon Göçmenlerin Brezilya'daki İlk Günleri

Japon vatandaşlarının iktisadi sorunları artık dayanılamaz noktaya ulaştığında Amerika kıtasına göçler de başlamıştı; özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne. Yapılan bu yoğun ve tek taraflı göçler 1907'de Japonya ve ABD arasında 'Centilmenlik Antlaşması' *(Gentlemen's Agreement*) adıyla bilinen bir sözleşmenin imzalanmasına yol açtı. Antlaşmanın ismine uygun şekilde ABD bundan böyle Japon göçmenlerin ülkelerine girmesini engellememeye, Japonya da kendi vatandaşlarının ABD'ye göç etmesini sınırlamaya söz verdi. Ancak bu sözleşmenin üzerinden çok zaman geçmeden Brezilyalı kahve üreticileri uluslararası işçi çağrısında bulundu. Buna mukabil birçok Japon vatandaşı bu çağrıya yanıt verdi.[35] Toplamda 165 aile, 40 bekâr ve 8 kimsesiz çocuktan oluşan 781 kişilik ilk göçmen grubu (*issei*—birinci kuşak göçmenler) 1908 yılında Santos Limanı'na ulaştı.[36] Grubun Brezilya'daki ilk ve öncelikli amacı Japonya'da rahat bir yaşamı güvence altına alabilecekleri parayı kazanıp tez zamanda memleketlerine geri dönmekti; bu yüzden göçmen statülerinin kalıcı değil, bilakis geçici olacağına hükmetmişlerdi. Gerçekten de işgücü kontratları bile kısa süreli olacak şekilde imzalanmıştı. Para kazanmaya geldikleri bir ülkenin kültürünü ya da dilini öğrenmek gibi bir gaye taşımak bir yana, işbu göçmenler mümkün olan en kısa zamanda Brezilya'yı terk etmek eğilimindeydiler.[37]

Öte yandan, kısa bir zaman sonra Brezilyalı işverenler Japon işçilerin herhangi bir tarımsal faaliyet geçmişi olmadığını fark ettiler. Göçmenlerin tarlalarda gösterdikleri performanstan hoşnutsuz olduklarını dile getirmeye başladılar ve işten çıkarmalar başladı. Dahası, göçmen acenteleri de Japon göçmenlere Brezilya'ya sağ-salim vardıktan sonra kendilerine teslim etmeye söz verdikleri depozitoları ödemeyince, birinci nesil Japon göçmenler 'gurbet elde' bir durum değerlendirmesi yapmak zorunda kaldılar.[38] Çünkü Brezilya'ya varmadan evvel imzaladıkları göçmen kontratları kişiye göre değil fakat mevcudu bir ile üç arasında değişen ve 20 ile 45 yaş aralığında olması tercih edilen aile üyelerinin toplamına göre imzalanıyordu. Bu şartların ayırdına varan Japonlar listeye işçi statüsünde kayıt olabilmek için düzenledikleri [sahte] evrakla hemen ve daha kuyruktayken yüz yüzeyken anlaştıkları grupları birer aile gibi göstermişlerdi. Fakat aileden ileri gelen doğal bir dayanışma ve yardımlaşmadan yoksun oldukları için Brezilya topraklarına ayak bastıktan kısa zaman sonra yaşadıkları bu iki beklenmedik durum neticesinde finansal olarak ayakta kalabilmeleri çok kolay değildi.[39] Özetle, birinci nesil Japon göçmenleri için işler planladıkları gibi gitmemişti. Diğer bir deyişle, bunlar Japonya'da kalan gariban ve göç etmeye hevesli diğer soydaşları için dikkate değer ve parlak bir örnek olama-

35 Yamanaka, *a.g.m.*, s. 69.

36 Carvalho, *a.g.e.*, s. 7.

37 Tomoko Makabe, "Ethnic Hegemony: The Japanese Brazilians in Agriculture, 1908-1968", *Ethnic and Racial Studies*, 1999, C. 22, S. 4, ss. 703-704.

38 Carvalho, *a.g.e.*, s. 7.

39 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 69-71.

mışlardı; haliyle, Japonya'dan Brezilya'ya göç talebi azalmıştı. Yine de birçok farklı Japon göçmen grubu ilerleyen yıllarda minik kafileler halinde de olsa birinci neslin ayak izlerini takip etti. Örneğin 1913 yılında Brezilya'ya göç eden toplam 192.683 uluslararası işçinin 7.122'si Japon vatandaşlığı taşıyordu. Benzer şekilde, 1919'un sonunda neredeyse kırk bin Japon çoktan Brezilya'ya göç etmişti.[40]

6. Brezilya'ya Temelli Yerleşmek

Brezilya'ya göç eden Japonların yegâne hedefleri sermaye biriktirerek memleketlerine dönmek idi. Gerçekten de üzerine biraz kafa yorduklarında bunun mümkün olabileceğini görmüşlerdi çünkü sıradan bir işçinin kahve plantasyonlarından elde edeceği ücret zorluk içindeki Japon ekonomisinde çalışarak elde edilecek herhangi bir gelirden katbekat fazlaydı. Öte yandan aldıkları reel ücret Japonya için tatminkâr olsa da Brezilya'da finansal açıdan huzurlu bir yaşam sürmek için gayet yetersiz kalıyordu. Böyle bir ikilem içinde dahi, birçok göçmen işçi Japonya'ya geri dönmek yerine tarımsal ortakçılık ya da tarımsal kiralama gibi alternatif yöntemlerle kendi arazilerinde pirinç, pamuk, çilek gibi memleketlerinden aşina oldukları ürünleri yetiştirmeyi tercih ettiler. Haliyle, bu tercih de Japon göçmenlerin geri dönme planlarını bir süre erteledi.[41] Bununla beraber Büyük Savaş'ı takip eden 1920'lerde kahve talebi küresel çapta azalmaya başlayınca şirketler devasa boyutlardaki kahve plantasyonlarının maliyet etkinliğini kârlı bir seviyede tutmayı başaramadılar. Nihayetinde mevcut plantasyonlar küçük parçalara bölünerek tek tek satılmaya başlandı. Japon göçmenler bu fırsatı değerlendirdiler ve 1927'de hâlihazırda parçalanmış parsellerden satın alarak kendi işinin patronu olmak yolunda ilk ciddi adımı attılar. Öyle ki, aynı senede Japon göçmenlerin %26,8'i bu hayali gerçekleştirirken, 1958'e gelindiğinde aynı hevesle ve aynı yöntemi izleyerek kendi çiftliğine sahip olan Japon göçmen oranı %64 olmuştur.[42]

Japon göçmenler kendi bağımsız tarlalarını satın alıp çiftçilik yapmaya başlayarak bir anlamda önceki hedeflerini ikinci plana itmiş ve Brezilya'ya kalıcı olarak yerleşme eğiliminde olduklarının sinyallerini göstermişlerdi. Japon hükümeti de bunu bir fırsat olarak değerlendirdi ve göçmenlere Brezilya'da 'Japon tarzı bir yaşamı' tesis etmek üzere bir yardıma kalkıştı. Farklı göçmen kuruluşları ve Japon hükümetinin çabaları sonucu 1920'lerde Brezilya Kolonyal Derneği *(Burajiru Takushoku Kumiai)* isminde bir dernek kuruldu. Bu dernek kendinden beklendiği üzere eğitim kurumları, değirmenler, hastaneler, eczaneler, bankalar gibi Japon göçmenlerinin hayatlarını kolaylaştıracak birçok tesisin hayata geçmesinde pay sahibi oldu. Japon hükümetinin yoğun teşvikleri neticesinde Brezilyalı Japon göçmenlerin çocukları Japonya'daki soydaşlarıyla aynı eğitim müfredatında yetiştirildi. Plan, Brezilya'da pratik anlamda bir Japon kültürü yaratmak ise işler muazzam işlemekteydi. Buna tek istisna Brezilya'daki Japonların eğitiminde esasen Japon tarzı ta-

40 Lone, *a.g.e.*, ss. 41-42.

41 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 69-71.

42 Makabe, *a.g.m.*, ss. 705-706.

rım tekniklerini anlatan bir dersin müfredatta yoğun biçimde yer alması olmuştur. Zira, bu ve buna benzer derslerin çatı müfredatı olarak değerlendirebilecek fakat başka hiçbir ulusun aşina olmadığı bir konu göçmenler üzerinde yoğun bir etki gösterdi; bu konu 'kendi toprağını sevmek ve ona sadık olmak' şeklinde özetlenebilecek geleneksel Japon felsefesini *(gazor a terra)* kültürel bir zincir vasıtasıyla Japon göçmenlere aktarıyordu. Bu felsefenin Japon hükümetinin yürüttüğü eğitim programıyla birleşmesi göçmenlerin Brezilya şehirlerine taşınmak yerine kendi topraklarında ikamet etmelerini, Brezilya'daki köylerini Japonya'nın bir parçası gibi görerek oradan ayrılmak istememeleri ve nihayetinde eski kahve plantasyonlarının çevrelerine bir Japon köyü değil ama sayısız Japon 'köyleri' inşa etmelerini sağladı.[43]

7. İkinci (Nisei) ve Üçüncü (Sansei) Kuşak Brezilyalı Japonlar

Japon hükümetinin teşvikleri ile sahip oldukları araziler Brezilya'da meskûn Japonları yalnızca denizaşırı bir dernek kurmaya sevk etmekle kalmadı; Brezilya'ya göç etmeyi teşvik eden 1925 tarihli bir ulusal politika eliyle Japon hükümeti Brezilya'daki bugünün muazzam büyüklükteki Japon diasporasının temellerinin atılmasına da sebep oldu. Hükümet hem göç edeceklerin hem de göçe aracı olanların bütün masraflarını ödemeyi taahhüt etti ve gerçekten de hepsini ödedi. Bu teşvikler marifetiyle izlenen politika 1930'larda 120.000 Japon'un Brezilya'ya göç etmesine sebep oldu.[44] Ancak aynı dönemlerde (1930) gerçekleşen bir darbe sonucu Brezilya'da otoriter eğilimler gösteren ve sıklıkla milliyetçi söylemden faydalanan askeri bir rejim tesis edilmişti. Benzer şekilde Japonya da Uzak Doğu Asya'da askeri etki anlamında yayılmacı bir politika izliyordu. İzlenen politika Brezilya hükümetinin Japonya'yı gelecekte muhtemel bir tehdit olarak algılamasına sebep oldu; Japonlara olan saygı ve sevgi yavaş yavaş ülkeyi terk etmekteydi. Çeyrek yüzyıl önceki Japon hayranlığı yerini olumsuz bir düşünceye bırakıyordu; Brezilyalı siyasetçiler, askerler ve hatta entelektüeller bile bir çeşit anti-Japon politikası izlemeye başlamışlardı. 1940'lara gelindiğinde Brezilya hükümeti odada oluşan bu zehirli havanın yarattığı ortama karşı mevcut sosyopolitik sistemin çökmemesi için yalnızca pencerelerden birisini kırmak yoluyla palyatif denebilecek bir alternatif aradı. Sunulan çözüm etraflı değildi; popülist bir hat üzerine tesis edilmişti. Toplumdaki bu anti-Japon temayülüne bulunan alternatif öneri hükümetin bir vatanseverlik söylemi üzerinden yeni bir tür Brezilya milliyetçiliği dalgası inşa etmeye çabasına girişmesi oldu; gerçekten de bu çabalar hedefi on ikiden vurmasa bile tahtaya isabet etti. Neticede, Brezilya siyaseti göç, eğitim ve yargı çerçevelerinde yapılan kimi radikal reformlar eliyle halkın zihniyetine nüfuz edebileceği düşünülen ancak temel olarak hiç istenmeyen bazı göçmen-temelli konularda birçok hukuki değişikliğe sahne oldu. Bu değişiklikler geçici de olsa meyvelerini verdi

43 Nobuko Adachi, "Japanese Brazilians: The Japanese Language Communities in Brazil", *Studies in the Linguistic Sciences*, 2001, C. 31, S. 1, ss. 162-164.

44 Yamanaka, *a.g.m.*, s. 71.

ve Brezilya'ya doğru süregelen Japon göçü yapılan kimi kanuni düzenlemeler ile etkili bir şekilde sınırlandırıldı.[45]

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından dünya uluslararası ilişkiler anlamında nispeten daha toleranslı oldu; Brezilya ve Japonya da bu toleranstan nasibini aldı. Savaşın hemen ertesinde ABD eliyle baştan dizayn edilen Japon ülkesi onlarca yıl süren askeri saldırganlığından sonra küresel ve *de facto* bir hoşgörü üzerine tekrar uluslararası camiada kendisine uygun görülen yeri sahiplendi ancak 'paraya muhtaç' sıradan Japonlar iktisadi durumlarını düzeltmek için bir çözüm arayışına girdi. Arayış yine aynı şekilde sonuçlandı: Bildiğimiz Brezilya'ya göç etmek. 1953'te Brezilya'ya yeni ama şiddetli bir Japon göç dalgası başladı. Ancak bu dönemdeki göçmenlerin sosyal profili önceki nesilden farklıydı. Bu Japonlar kesin bir şekilde ve temelli yerleşmek amacıyla Brezilya'ya göç ediyorlardı; bu niyetle yola çıkan kimselerin ciddi oranda bir kısmı da bekâr erkeklerden oluşuyordu ve önceki nesillere nispetle bunların eğitim düzeyi yüksekti. Her ne kadar Brezilya'ya göç yoğunluğu Japonya'nın 1960'lardaki başarılı sanayileşme hamleleri sonucunda kısmen yavaşlamış ise de 1953 ile 1973 yılları arasında yaklaşık 60.000 Japon Brezilya'ya ve bunun yanında yaklaşık 20.000 Japon da Latin Amerika'nın [Brezilya dışında kalan] farklı bölgelerine göç etmiştir. Aslında göç eden Japonların sayısı daha da yüksek olabilirdi ve bu beklenen bir şeydi; dolayısıyla, Brezilya'ya [ve ayrıca Latin Amerika'ya] tek yönlü göç daha uzun yıllar devam edebilirdi. Ancak 1973'te Japon hükümeti daha önceden coşkuyla desteklediği ve sayısız vatandaşının ülkelerinin dışında bir yerlerde taze bir hayat kurmasını teşvik eden göç politikasını ani bir kararla kaldırdı.[46]

8. Göçmenlerin Kimlik Dönüşümü: Eski Japon, Yeni Brezilyalı

Japonya'dan Brezilya'ya onlarca yıldır devam eden düzenli göç[ler] Japon göçmenlerin kimliklerini yeni baştan tanımlamalarına sebep oldu. Özellikle bu konu üzerine yapılmış sayısız araştırma vardır. Bu araştırmaların

45 Carvalho, *a.g.e.*, ss. 18-21.

46 Yamanaka, *a.g.m.*, s. 71. Bu politika değişikliğinin temel sebebi 1973 Petrol Krizi'dir. Hükümet, Japon endüstrisinin muazzam sıçramalar yaptığı bir döneme tesadüf eden böyle bir krizi aşabilmek için yalnızca dışarı göç etmeyi zorlaştırmamış; hem mevcut çalışanlar için çalışma saatlerini arttırmış hem de ev hanımı ve üniversite öğrencileri gibi normal şartlarda işgücüne dahil olması beklenmeyen grupların [yarı-zamanlı da olsa] işgücüne katılımını tatlı-sert bir biçimde teşvik etmiştir (Atsushi Kondo, "The Development of Immigration Policy in Japan", *Asian and Pacific Migration Journal*, 2002, C. 11, S. 4, ss. 415-417). Bu noktada Brezilyalı Japonların Brezilya'daki sosyal tabakadaki yerini de dikkate almak gerekir. Brezilya toplumunda 1960'lardan beri Brezilyalı Japon imajı beyaz ve siyah tenli "bilindik" Brezilyalı algısından farklı bir yöne gitmekteydi. Beyaz tenli Brezilyalılar zengin olarak kodlanmışken siyah tenliler yoksul olarak genellenmekteydi. Bu dönemde ve devamında medya ve sinema üzerinden tanıtılan Brezilyalı Japonlar bu ten rengi kıstasının dışında tutuldu: Brezilyalı Japonlar özünde Brezilyalı çocuklar üretmeye yarayan Japonlardı (Jeffrey Lesser, *A Discontented Diaspora: Japanese Brezilians and the Meanings of Ethnic Militancy, 1960–1980*, Duke University Press, Durham ve Londra, 2007, ss. 72–73).

temel hedefi hangi nesil Japon göçmen grubunun kültürel anlamda ve kimlik hususunda daha fazla asimile olduğunu belirleyebilmek üzerinedir. *Issei* mi, *nisei* mi, *sansei* mi, yoksa *yonsei* (dördüncü kuşak) mi Japon kimliğini daha fazla kaybetmiştir? Her ne kadar bunu anlamak üzerine bu kadar çalışma yapılmış ve halen yapılıyor olsa da aslına bakılırsa hangi grubun daha fazla asimile olduğunu kestirmek araştırmacılar için hiç de kolay olmamıştır. Bunun sebebi olarak ister kendi vatanlarında ikamet ediyor olsunlar ister yabancı bir memlekette, Japonlar doğuştan çekingen ve utangaçtırlar; araştırmacıların anket sorularına sıklıkla yuvarlak cevaplar vermeye meyillidirler. Japonların bu 'tuhaf' karakterini denklemin dışına itmek ve göçmenlerden sağlıklı cevaplar alabilmek için araştırmacılar farklı bir yol izlemeye başlamışlardır. Bu yönteme göre hazırlanan mülakat soruları Japonların 'doğası gereği' bünyelerinde barındırdıklarına inanılan kadim *giri-ninjō* felsefesi üzerine kurgulanmıştır. Bu felsefenin birçok farklı yüzü ve onlarca tanımı vardır ve etkisi çok farklı örnekler üzerinden takip edilebilir; ancak araştırmacıların yaklaşımı felsefenin en temel yaklaşımı üzerinden şekillenmiştir. Buna göre Japonlar geleneksel olarak özverili, fedakâr ve diğerkâm bir millettir. Araştırmacılar bu felsefe üzerinden yaptıkları anketlerde Brezilya'ya göç etmiş Japonların bu geleneksel felsefelerini yitirmiş olduklarını, 'Japon gibi düşünme' anlayışını terk ettiklerini, geleneksel dinî eğilimlerini kaybettiklerini ve ikili ilişkilerde Japon tarzı iletişim tarzını unuttuklarını fark etmişlerdir. Buradan yola çıkarak vardıkları sonuç Brezilya'ya göç eden Japonların asimile olduklarına, diğer bir deyişle, kadim ve münhasır bir etnik mirasın temsilcisi olarak gittikleri topraklarda Brezilyalılaştıklarına işaret eder.[47]

Elbette sözü geçen Brezilyalılaşma süreci bir gecede olmuş bir iş değildir; aksine, Japon göçmenlerin Brezilya'ya temelli yerleşmeye karar verdikleri günden beri farklı zamanlarda yaptıkları farklı seçimlerin ve tercihlerin nihayetinde ortaya çıkan bir sonuçtur. Bu farklı tercihler arasında [dönemsel anlamdaki] aslan payı İkinci Dünya Savaşı'nın siyasî ortamına aittir. Savaş zamanında Brezilya'daki Japon göçmenler Kuzey Amerika'daki soydaşlarının aksine görece daha endişesiz bir hayat sürmüşlerdir. Hem içine doğdukları hem de içinde doydukları ülkenin dış ilişkilerinden kaynaklanan sıkıntılar ve etnik kökenlerinden ötürü uğradıkları ayrımcılık nispeten daha telaşsız geçmiştir. Öte yandan, savaş, Brezilya'daki Japonların karakterlerini ve davranış biçimlerini ciddi biçimde değiştirmiştir. Göçmenler kısa bir zaman sonra küresel bir savaşın yerleştikleri ülke içinde aşılması zor bir etnik ayrımcılığı tetiklediğini de fark etmişlerdir. Bunu aşmak için de Brezilya toplumuna uyum sağlamaları gerektiğine karar vermişlerdir. Bu kararlarını gerçekleştirmek için yaptıkları ilk iş aile mesleğinin gelecekteki mirasçısı olan en büyük çocuklarını çiftliklerinde tutarken en zeki çocuklarını yükseköğrenim kurumlarında eğitim almak üzere Brezilya metropollerine göndermek olmuştur. Zaman içinde bu zeki çocuklar okullarından mezun olmuşlar, avukat, mühendis, doktor gibi toplumda saygıdeğer olarak etiketlenen beyaz yakalı işlerde

47 Kazue Yamaoka, "Variation in Attitudes and Values among Japanese Americans and Japanese Brazilians across Generations", *Behaviormetrika*, 2000, C. 27, S. 2, ss. 125-151.

istihdam edilmişler ve nihayetinde köylerine geri dönmek yerine şehirlerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Şehirlerde yaşamak yerine çiftliklerine yakın Japon köylerinde yaşamayı tercih eden göçmenler de olası bir ayrımcılığa maruz kalmamak için kendilerini farklı yöntemlerle Brezilya toplumuna adapte etme yolunu tercih etmişlerdir. Japon göçmenler ve Japon olmayan Brezilyalılarla yapılan evlilikler sonucu iki tarafın da kültürleri birbirleri ile harmanlanmıştır. İki taraf da karşı tarafın kültürünü öğrenme merakı içinde olduklarından ötürü Brezilyalı ve Japon eşlerin kültürleri birbirine karışmıştır. Bilhassa kendilerine tamamen yabancı olan karşılıklı ulusal mutfakların yerel örneklerini öğrenme hevesi üzerinden başlayan kültürel kaynaşma süreci zamanla daha da samimi ve detaylı bir hale gelmiştir. Bu samimiyetin nihayetinde Japonca ve Portekizce kelimeler üzerinden üretilen dildeki farklı yakıştırmalar ve uydurmalar sonucu hem gündelik hayatın örneklerinden hem de dilbilimsel pratiklerin üzerinden ortaya kendine has bir Japon-Brezilya dil sentezi çıkmıştır.[48]

9. Brezilya'nın 1970'lerde Çektiği Ekonomik Zahmetler

Brezilya İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, özellikle 1950'lerde, ciddi bir nüfus patlaması yaşamıştır. Öyle ki, 1960 yılına gelindiğinde anne başına doğurganlık sayısı 6,28 çocuğa kadar yükselmiştir. Bu denli yüksek bir nüfus artış hızı zaten kırılgan olan Brezilya ekonomisine pek ağır gelmiş ve neticesinde uzun yıllar boyunca sürecek bir iktisadi zorluk süreci başlamıştır.[49] 1872 ile 1972 arasındaki yüz yıllık süreçte Brezilya'ya toplamda 5,4 milyon yabancı göçmen yerleşmiştir.[50] Dahası, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından işbu göçmenlerin şehirde yaşamaya gösterdiği yoğun ilgi sonucunda şehirlerin nüfusları muazzam bir oranda artmış ve aynı dönemde buralarda ekonomi-temelli, yoğun ve çok çeşitli bir sosyal tabakalaşma görülmüştür.[51] Hükümetlerin uyguladığı programlar Brezilya ekonomisinin rahat bir nefes alması için yeterli olamamış ve arka arkaya gelen birçok yıkıcı ekonomik krizin neticesinde 1952'de %9,2 olan enflasyon oranı 1964'te %89,9'a çıkmıştır. Bu giderek kötüleşen ekonomik durumun siyasi bakımdan sonucu da aynı senede gerçekleşen askeri bir darbe olmuştur.[52]

Darbenin ertesinde göreve gelen cunta hükümeti 1985'e kadar görevde kalmıştır. Generallerin Brezilya'nın çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarında yaptıkları baskılayıcı müdahaleler sonucunda 1972 senesinde enflasyon oranı %19'a gerilemiştir.[53] Ancak hemen sonrasında ortaya çıkan 1973 OPEC Petrol Krizi dünyanın diğer devletlerinin ekonomileri gibi Brezilya ekonomisini de perişan etmiştir. 1979'daki ikinci petrol am-

48 Adachi, *a.g.m.*, ss. 164-174.

49 Skidmore, *a.g.e.*, ss. 138-139.

50 *A.g.e.*, s. 141.

51 *A.g.e.*, ss. 143-144.

52 *A.g.e.*, ss. 154-157.

53 *A.g.e.*, ss. 177-180.

bargosu ekonomik yaraları daha da deşmiş ve 1980'lerde Brezilya ekonomisi neredeyse çökme noktasına gelmiştir.[54] Yalnızca bu dönemde enflasyon %235'e ulaşmıştır.[55] 1986'dan 1990'a dek toplamda 1,4 milyon Brezilyalı ekonomik zorluklardan ötürü ülkelerini terk etmiş ve bir daha geri dönmemiştir.[56]

10. Yeni Bir İktisadi Devin Ortaya Çıkışı: Japonya

Ülkelerine muazzam sadık vatandaşlara sahip olmasıyla iftihar eden ve o vakte dek tarihi boyunca hiç uluslararası bir askeri yenilgiyi tatmamış olan Japonya arka arkaya tecrübe etmek zorunda kaldığı iki nükleer saldırı sonucu 2 Eylül 1945'te resmen teslim olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolünü tamamlamıştı. Savaş döneminde Japon ordusunun ateşli silah araştırmaları ve tasarımları biriminde istihdam edilmiş Akio Morita isminde genç bir Japon mühendis nükleer silahların getirdiği yıkımı gördükten sonra *"Araştırmalarımıza devam etmemizin bir anlamı kalmadı"* dedi iş arkadaşlarına, *"Şayet Amerikalılar bu denli yıkıcı bir bomba yapabiliyorlarsa, demek ki biz her alanda çok geri kalmışız"*. Morita'nın o gün yaşadığı hayal kırıklığı bütün çabalarını Japon ulusunu tekrar saygıdeğer bir seviyeye çıkarmak gayesine yönlendirmesine vesile oldu. Gerçekten de 1946'da kurduğu ve daha sonra SONY olarak isimlendirilecek ve yenilikçi icatlarıyla dünya teknoloji pazarına bugün de dâhil olmak üzere (örneğin PlayStation oyun konsolu) uzun yıllar hükmetmeye devam edecek olan şirketinin kuruluş bildirgesinde de aynı ifadeler açıkça beyan edilmiştir.[57]

Savaş sonrasındaki Japon halkı da Morita ile aynı duyguları paylaşıyordu; topyekûn Japon ulusu utanç ve hırs duygularını eşzamanlı olarak yaşamaktaydı. Dahası, Japon hükümetinin resmî politikası da bu hissiyat ile benzerlik taşıyordu; hükümetin temel eğilimi ulusun kendi ayakları üzerinde durmasını tekrar sağlamak üzerine idi. Bu eğilimi gerçek kılmak için hükümet iki aşamalı bir program uyguladı. Programın sonucunda Japonya umdukları gibi sosyoekonomik olarak yükselişe geçti; öyle ki, bu yükseliş daha sonra 'Japon mucizesi' olarak isimlendirilecekti. Programın ilk safhasında hükümet vergilendirme, istihdam sorunu, arazi ve mülk meseleleri, eğitim sistemi ve siyasal sistem konularında radikal adımlar attı.[58] İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde 13 milyon Japon işsizdi. Hükümet önce ücretleri sabitledi, sonra kişi başı günlük alınan kaloriyi 1550 olacak şekilde sınırlandırdı. 1945'te kamu harcamaları ve tahsisatlar bütçenin yalnızca %10'u olacak şekilde kısıtlandı ve 1949'da aşamalı olarak artarak %30 seviyesine çekildi. Japon Kalkınma Bankası 1951'de girişimcilere teknoloji alanında yatırım yapma çağrısında bulundu

54 Yamanaka, *a.g.m.*, s. 72.

55 Skidmore, *a.g.e.*, s. 178.

56 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 72-73.

57 David Marshall, *İş Dünyasına Yön Verenler: Akio Morita ve SONY*, Ayşe Aydoğan (Çev.), İlkkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, Ankara, 1996, ss. 6-9.

58 Mitsuhiko Iyoda, *Postwar Japanese Economy: Lessons of Economic Growth and the Bubble Economy*, Springer Science & Business Media, 2010, ss. 28-32.

ve bütün bunların neticesinde ve teknolojik gelişmelere paralel olarak Japonya'da ekonomik bir kalkınma yaşanmaya başladı.[59] İkinci aşamada uygulanan politikalar sonucu özel sektördeki büyüme 1960 yılında yurtiçi hasılanın %40'ını ve toplam yurtiçi gayrisafi sabit sermaye oluşumunun %30'unu oluşturdu.[60]

Japon ekonomisinde özel sektörün payı yüksek olsa da sektörün temel ilgi alanı çoğunlukla teknolojiydi. Diğer bir deyişle, hükümetin uzun yıllar içinde oturtabildiği eğitim reformu neticesinde Japon gençleri yüksek eğitime ulaşabilmişler ve çoğunlukla 'yüksek itibarlı' işlerde istihdam edilmişlerdi. Nasıl ki 'beyaz yakalı olmak' bir bakıma ulusal politika haline gelmişse, Japonlar arasında 'mavi yakalı olmak' da bir o kadar istenmeyen bir tercih olarak kalmıştı. Fabrikalarda verimli bir üretim seviyesi tutturmak, teknolojik alanlara yatırım yapmak ve girişimcilik ruhunun resmen desteklenmesi Japonya'da sosyo-ekonomik yapıda ciddi bir dönüşümü tetiklemişti.[61] Japon ekonomik büyümesi 1980'lerin sonlarına dek rekorlar kırmaya devam etti; ancak uzun yıllar boyunca yüksek eğitimin yüceltilmesinin neticesinde endüstri vasıfsız işçi bulmak konusunda zorluk çekmeye başladı.[62] Bunların üzerine bir de vasıfsız işkollarında istihdam edilen kaçak yabancı göçmenler sınır dışı edilince Japon endüstriyel üretimi ciddi zorluklarla karşılaştı.[63]

Esasında hükümet bir kalemde çıkarabileceği basit bir göçmen işçi yasası ile bu meseleyi aşabilirdi; ancak Japon siyaset uygulayıcıları ırklarının saflığını ve kültürlerinin bütünlüğünü sürdürmek konusunda çok muhafazakâr bir eğilim gösteriyorlardı. Buna göre 'Japon olmak' aileden geçtiği, yani kan yoluyla aktarıldığı için, Çin ya da Filipinler gibi Uzak Doğu Asya ülkelerinden vasıfsız işçi ithal etmek Japon toplumunun sahip olduğu kültüre zarar verebilirdi.[64] Öte yandan, aşağı yukarı aynı dönemlerde, Japon Liberal Partisi'nin aylık yayın bülteninde sıra dışı bir makale yayımlandı. Makale, Japon endüstrisini bu çıkmazdan kurtarmak için devrimci bir plan öne sürüyordu: Japonya uzun yıllar önce Brezilya'ya göç eden soydaşlarından vasıfsız işçi olarak istifade edebilirdi. Neticede böyle bir adım atılırsa hem gelecek nesillerin ırksal saflığı hem de Japon kültürünün bütünlüğü korunmuş olacaktı.[65]

11. Tersine Göç: Japonya'ya Gelen Brezilyalı Japonlar

Liberal Parti'nin yayın organında çıkan makale siyaseten çok etkili oldu ve 1990'da hü-

59 William Tabb, *The Postwar Japanese System: Cultural Economy and Economic Transformation*, Oxford University Press, New York, 1995, ss. 86-87.

60 Iyoda, *a.g.e.*, ss. 37-38.

61 Tabb, *a.g.e.*, s. 31.

62 Takeyuki Tsuda, "The Motivation to Migrate: The Ethnic and Sociocultural Constitution of the Japanese-Brazilian Return-Migration System", *Economic Development and Cultural Change*, 1999, C. 48, S. 1, ss. 5-6.

63 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 89-90.

64 Tsuda (1999), *a.g.m.*, ss. 10-11.

65 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 76-77.

kümet Göç Kontrolü ve Göçmen Tanıma Yasası'nda Brezilyalı Japonlar lehine bir değişikliğe gitti. Yasanın yürürlüğe girmesiyle beraber finansal açıdan kötü durumda olan Brezilyalı Japonlar vasıfsız işçi statüsünde istihdam edilmek üzere Japonya'ya akın etti. Bu yasa değişikliği neticesinde 1990'dan 1996'ya kadar bir milyonun üzerinde Brezilyalı Japon atalarının memleketine göç etti.[66] Değiştirilen yasa etnik açıdan Japon olan göçmenlere birçok hukuki avantaj sağlamaktaydı. Şirketler Brezilyalı Japonlardan başka göçmen işçileri istihdam ederse ciddi yaptırımlarla karşılaştığı için işgücü piyasasında göçmenler arasında oluşacak herhangi bir işgücüne katılım rekabeti daha başlamadan bitmişti. Bilahare, yasa birinci ve ikinci nesil Brezilyalı Japonlara vatandaşlık hakkı tanımış, üçüncü nesillere de Japonya'da uzun dönemli ikamet izni vermişti. Dahası, atölyeler gibi küçük çaplı üretim yapan işletmelerin de işyerlerinde göçmen çalıştırmasına müsaade etmişti.[67]

Yasanın Brezilyalı Japon göçmenlere tanıdığı haklar göz kamaştırıcı olsa da göçmenlerin Brezilya'dan Japonya'ya gitme tercihleri daha önceden yaptıkları meslekler ve Japonya'da yapmaya niyetli oldukları işler incelendiğinde biraz kafa karıştırıcı olabilmektedir. Brezilya'dan göç eden işbu Japon grubunun %18,5'i önceden [Brezilya'da] yönetici statüsünde bir meslek sahibiyken %30,9 kadarı ise profesyonel alanlarda istihdam edilmişti. Ayrıca, %29,6'sı dini alanlarda çalışırken %16'sı Brezilya işgücü piyasasının satış ve pazarlama alanlarında görev yapmaktaydı.[68] Brezilyalı Japonların 1990'larda Japonya'ya göç etmeleri konusunda birçok dürtü sıralanabilecek ise de bunların [farklı anketlerdeki sonuçlar temel alınınca] %61 ila %84 oranındaki bir kesimi atalarının memleketine göç etmelerindeki birincil sebep olarak Brezilya'da karşılaştıkları ekonomik zorluklara işaret etmişlerdir. Öyle ki, 1990'larda Japonya'da vasıfsız bir işte istihdam edilen sıradan bir işçi Brezilya'da beyaz yakalı diye tabir edilen orta-üst statüdeki bir memurdan beş ila on kat arasında daha fazla ücret almaktadır. Buradan hareketle Brezilyalı Japonların göç etme konusundaki temel yaklaşımları *homo-economicus* kavramıyla açıklanabilir. Brezilyalı Japonlar iktisadi açıdan rasyonel biçimde hareket etmişler ve Japonya'ya göç etmeyi uygun görmüşlerdir. Öte yandan, söz konusu nesildeki göçmenlerin

66 Tsuda (1999), *a.g.m.*, ss. 9-10. Esasında Brezilya ve Brezilyalı kavramının Japon toplumuna aşılanmasının fikrî altyapısının daha öncelerden hazır olduğu düşünülebilir. Çünkü Terumasa Akio isminde bir uluslararası öğrenci programı kurucusunun 1985 gibi erken bir tarihte Japonca olarak kaleme aldığı ve 1993 yılında *Me and Alves: A Japanese Journey* (Ben ve Alves: Bir Japonya Seyahati) adıyla İngilizceye çevrilen bol resimli ve az yazılı bir çocuk kitabında kurgulandığı üzere Alves isminde bir Brezilyalı genç Hokkaido'da bir Japon köylü ailesine misafir olmuş ve zekası ve kuvvetiyle kısa zamanda hem ailenin katı büyükbabasının hem de köylülerin tamamının takdirini kazanmıştır; öyle ki, yerel bir festivalde düzenlenen müsabakada bütün sumo güreşçilerini yenebilmiş ve şampiyon olmuştur (Terumasa Akio, *Me and Alves: A Japanese Journey*, Susan Matsui (Çev.), Annick Press Ltd., Toronto, 1993). Burada dikkat çekici olan kısım modern Japon anlatılarının geleneksel masallardan radikal bir şekilde ayrılmasıdır (krş. 2. Bölüm'deki geleneksel masallar).

67 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 77-78.

68 Hirohisa Takenoshita, "The Differential Incorporation into Japanese Labor Market: A Comparative Study of Japanese Brazilians and Professional Chinese Migrants", *The Japanese Journal of Population*, 2006, C. 4, S. 1, s. 65.

gelecek planları babaları ve dedelerinden çok farklıdır. Zira bunlar Japonya'ya aileleriyle beraber göç etmişler ve Brezilya'ya geri dönmek gibi bir planları hiç olmamıştır. Göçmenler Japonya'da yerel halkın istihdam edilmekten kaçındığı pis, tehlikeli ve zahmetli işlerde[69] çalışmak zorunda kalmıştır.[70] Bu tip istenmeyen işler arasında fabrikalarda parçaları birleştirmek, gıda işleme ve hizmet sektörüyle alakalı getir-götür işleri sayılabilir.[71]

Brezilyalı göçmenler bu işlerde azami performansla çalışmalarına rağmen Brezilya'yı terk etmelerine sebep olan ve bulacaklarına inandıkları 'o büyük parayı' bir türlü elde edemediler. Bu iktisadi hayal kırıklığının altında yatan temel sebepler farklı yönlerden incelenebilir: Öncelikle Brezilyalı Japonların karşılaştıkları en temel sorun dil engeliydi. Japonya'ya ilk vardıkları andan itibaren bu sorun sürekli karşılarına çıktı. Bilhassa doldurulması gereken konaklama belgeleri, iş başvurusu belgeleri, bankacılıkla alakalı belgeler, vs. gibi Japonya'dan ikamet izni alabilmek için gereken bütün resmî evrakın Japon lisanında doldurulması gerekmekteydi. Göçmenler bu sorunu aracı kuruluşlarla çözmeye çalıştı. İşbu kuruluşlar da ortaya çıkan bu piyasa boşluğundan istifade ederek 'makul bir ücret karşılığında' Brezilyalı soydaşlarının resmi işlerini gördüler. Ne var ki, bir zaman sonra bu istifade farklı alanlara da sıçradı. Japoncanın öğrenmesi ve özellikle yazması zor bir lisan olmasından ötürü göçmenlerin aracı kuruluşlara bağımlılığı giderek arttı ve kuruluşların istifadesi sağlık belgelerinden sigorta kayıtlarına kadar birçok alana doğru genişlerken göçmenlerin ödediği ücretlerin toplamı artık makul olmaktan çok uzak kalmıştı.[72] İkinci olarak şu söylenebilir ki kâğıt üstünde Brezilya'daki bir beyaz yakalının aldığı ücret ile Japonya'da bir mavi yakalının aldığı ücret arasında reel anlamda devasa boyutta bir fark olsa da Japonya'da bir Brezilyalı Japon olarak para kazanmak her şeyden önce piyasanın işgücü talebine bağlıydı. Piyasadaki şirketler de çoğunlukla istikrarlıydı ve istihdam edilecek işçiler için taşeron firmaların hizmetlerinden faydalanmaktaydılar. Brezilyalı Japonlar sabit ve muteber bir ücret yerine az zamanda çok para kazanma gayesinde oldukları için sıklıkla iş ve kariyer değiştirme eğiliminin-

69 Japonlar işbu istenmeyen işleri baş harflerine nispetle "3K" koduyla ile kısaltırlarken *(kitanai, kiken, kitsui)* İngilizce kaynaklarda bu tarz işler benzer bir yaklaşım doğrultusunda "3D" ile *(dirty, dangerous, difficult)* belirtilmektedir. Bu kelime üçlüsünün Türkçeye en yakın tercümesi 'pis/iğrenç, tehlikeli ve zor/zahmetli' olabilir. Gerçekten de Brezilya'da iken banka memuru olan birisi fabrikalarda arabaların tamponlarını preslerken eski bir mühendis bir et kombinasında domuzları kancalara asabilmektedir. Aynı şekilde bir kırtasiyeci çöp kamyonu sürücüsü olmuşken ihtiyar bir babaanne fabrikada minik telleri elektronik plakalara lehimleyebilmektedir. Bu gözlemlerini aktaran Karen Tei Yamashita'ya göre eski banka memuru işini yaparken parmaklarını kaybederse ya da babaanne işinin başındayken bir kalp krizi geçirirse, cepte her zaman parmakları olan bir başka banka memuru veya kalbi işleyen başka bir babaanne mevcut olacaktır Japon endüstrisi için (Karen Tei Yamashita, *Circle K Cycles*, Coffee House Press, 2001, s. 32).

70 Tsuda (1999), *a.g.m.*, ss. 5-6.

71 Yamanaka, *a.g.m.*, s. 82. Bu işçilerin büyük bir kısmı Toyota, Mitsubishi, Yamaha, Sony, Subaru, Sanyo ve Suzuki gibi büyük şirketlere parça ve ara malzeme sağlayan çeşitli minik şirketlerde çalışmıştır (Yamashita, *a.g.e.*, ss. 13–14).

72 *A.g.m.*, s. 84.

deydiler. Gerçekten de yeni bulunan her iş bir öncekinden daha fazla ücret sağlıyordu; ancak sonradan fark ettikleri nokta şuydu ki yeni buldukları işlerden aldıkları paranın önemli bir kısmı taşeronlar tarafından kesiliyordu. Öte yandan, kısa dönemli işlere tevessül etmeyip uzun süreli iş akdi imzalayan göçmenler ise senelerce aynı işi yapmaktan ötürü o alanda becerilerini geliştirebilmişlerdi. Bunun sonucunda hem ücretlerinde dikkate değer bir artış görüyorlar hem de uzmanlaştıkları alanda vasıfsız işçi statüsünden vasıflı işçi konumuna yükselebiliyorlardı. Dahası, artık taşeron firmalara para kaptırmak zorunda değillerdi.[73] Son olarak denebilir ki, yerli Japonların etnik tutumlarından ötürü Brezilyalı göçmenlerin işyerinde maruz kaldıkları ayrımcılık göçmenlerin Japon işyerlerinde çalışma şevklerini ve buralardan bir fayda göreceklerine dair inançlarını zedelemiştir.[74] Bu ayrımcılıkla alakalı olan son husus aslında yalnızca çalışma ve ekonomi alanlarında kendini göstermemiştir; aksine işbu ayrımcılık Brezilyalı göçmenlerin Japonya'da karşılaştığı en hayatî mesele olmuştur ve ayrı bir başlıkta incelenmesi yararlı olacaktır.

12. Ata Topraklarında Etnik Bakımdan Öteki Olmak

Daha önce bahsedildiği üzere Japon toplumunda kültürün aileden geçtiği üzerine geleneksel bir anlayış vardır. Tam da bu sebepten ötürü Japon hükümeti göçmen işçi ihtiyacını başka memleketlerden karşılamak yerine Brezilya'da yaşayan Japonlar üzerinden gidermiştir. Hükümet yetkililerin temel düşüncesi Japonya'ya gelecek bu tip göçmenlerin kültürel olarak zahmet çekmeyecek olmaları ve yerli halkın da Brezilya'dan gelen soydaşlarını kucaklayacağı yönünde olmuştur.[75] Fakat işin rengi iki kültürün birbirine hiç de yakın olmadığı ve aslında tamamen farklı kültürler olduğu anlaşılınca değişmiştir. Gerçekten de Brezilyalı göçmenler hem damarlarında Japon kanı taşımakta hem de ilk bakışta tastamam bir Japon'u andırmaktaydılar. Ancak özünde yemek tercihlerinden davranış biçimlerine kadar uzanan çeşitli kültürel alışkanlıkları ve özellikle Japon lisanına vakıf olmamaları sonucunda yerel halk tarafından "ikinci sınıf Japon" yakıştırmasına maruz kalmışlardır.[76] Öte yandan, hükümet aslında ilk baştan beri iki grup arasında böyle bir kültürel farklılığın mevcut olduğundan haberdardı; yine de Brezilyalı Japonlara atalarının 'muazzam' memleketlerini göstermek konusunda müthiş bir heves içindeydiler.[77] Bu sebepten ötürü, bilhassa kültürel farklılıkların makyajlanması gayesiyle, hükümet Brezilyalı Japonları kendi vatandaşlarına basın-yayın organlarının yaptıkları haberler üzerinden tanıtma yolunu seçti.

2000'lerin başında yapılan bir araştırmada ortalama bir Japon vatandaşının televizyon başında geçirdiği vaktin günde üç saat 23

73 Takenoshita, *a.g.m.*, ss. 70-71.

74 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 84-85.

75 Tsuda (1999), *a.g.m.*, s. 11.

76 Yamanaka, *a.g.m.*, s. 84.

77 Tsuda (1999), *a.g.m.*, s. 11.

dakika olduğu hesaplanmıştır. Bilahare, aynı araştırmada Japonların %56'sının televizyondan aldığı bilgiye samimiyetle inandığı ve görsel yayıncılık kuruluşlarının Japon halkının gözünde en güvenilir kurumlar olduğu sonucu çıkarılmıştır. Hâl böyle olunca, Japon hükümeti Brezilyalı Japonları kendi vatandaşlarına görsel medya üzerinden tanıtma yolunu seçmiştir. Gerçekten de hem resmi hem de özel Japon medya kanalları göçmenleri Brezilya'dan gelmelerinin hemen ertesinde çeşitli televizyon şovları ve belgeseller üzerinden halka tanıtmıştır. Önceleri, özel medya kuruluşlarının bu hususta yaptığı programlar göçmenleri yurtdışında yaşayan saygıdeğer Japonlar olarak tanıtmak üzerine tesis edilmiştir—daha fazlası değil. Toplumda halen geçerli olan 'birisi Japon'a benziyorsa o kişi Japon'dur' algısı güçlü olduğundan ötürü, yayıncı kuruluşlar bu erken dönem televizyon şovlarına sıklıkla birinci nesil göçmenleri *(issei)* davet etmişlerdir. Birinci nesil göçmenler sayıca pek kalabalık değillerdi ancak Japon kültürüne aşinaydılar; Japoncaları çok iyiydi ve dış görünüm olarak henüz 'Brezilyalılaşmamışlardı'. Özel televizyon kanallarının birinci nesil göçmenleri tercih etmelerinin altında kendileriyle mülakat yapmanın kolay ve dillerinin anlaşılır olmasından ötürü benzerliklere vurgu yaparak daha fazla izleyiciye ulaşmak istemeleri yatıyordu. Gerçekten de bu şovlar kısa zamanda popülerleşti ve yapımcılarına ciddi paralar kazandırdı.[78]

Başlarda, Japon toplumu Brezilyalı Japonların özel medya üzerinden ekrana yansıyan hallerinden memnun olmuşlardı; ancak ne zaman ki göçmenlerle ilk gerçek temasta bulundular, işin bütün büyüsü bozuldu. Yerli Japonlar için ilk münasebet kelimenin tam anlamıyla şok ediciydi. Özel medya kuruluşlarının titizlikle inşa ettiği göçmenlere yönelik olumlu imajın bu ilk münasebetler sonucu nasıl yıkıldığına dair basit ama etkili bir özet yerel bir esnafın sözlerinden izlenebilir:

"Biz Japon neslinden gelen Brezilyalı Nikkeijinlerin[79] muteber Japon geleneklerini kaybetmediklerini zannediyorduk. Çünkü dışarıda doğmuş olsalar bile aslında Japon aileleri içinde yetiştiler. O yüzden Japon gibi olmalarını bekledik; en azından bir dereceye kadar. […] suratları halis-muhlis Japon olduğuna göre adetleri ve davranışları da en azından vasatın üstünde de olsa Japon gibi olmalıydı".[80]

78 Takeyuki Tsuda, "Domesticating the Immigrant Other: Japanese Media Images of *Nikkeijin* Return Migrants", *Ethnology*, 2003a, C. 42, S. 4, ss. 289-290.

79 Japoncada hem Japon diasporası hem bu diasporanın üyeleri hem de bu üyelerin sonraki nesilleri *Nikkeijin* kelimesiyle ifade edilmektedir. *Nikkeijin* kavramı kelime olarak *Nikkei* (sözcük 'Japon' ve 'soy' kavramlarını bizzat içinde barındırır) ve *Jin* (insan) sözcüklerinden türeyen bileşik bir kelimedir; kabaca 'Japon nesebinden insan' olarak Türkçeye çevrilebilse de tam anlamı 'yurtdışında yaşayan ama Japon ulusu ile kan bağı olan kimse'dir. Öte yandan, Japon halkı bizzat kendilerini tanımlarken *Nihonjin* kelimesini kullanır. Bu kelime de bileşik bir kelime olmakla beraber "insan" *(Jin)* kelimesinin yanında Japonya *(Nihon)* kelimesini de içinde barındırır. Şu hâlde bu ikinci kelime 'Japon nesebinden insan' değil ama, kabaca, 'Japonya insanı' anlamına gelmektedir. Japon lisanına uzak kimselere minik bir kelime oyunu gibi gelebilecek işbu felsefi tanımlama dahi Japon halkının Brezilyalı Japonlara [ya da daha genel olarak kendi diasporalarına] bakışındaki ayrımı tek başına ortaya koyabilmektedir.

80 Tsuda (1999), *a.g.m.*, ss. 11-12. *"We think the Brazilian Nikkeijin, as the descendants of Japanese, must have retained good Japanese traditions because even if born abroad, they grew up in Japanese families. So, they must be like*

Aslında buradaki Japon esnafının fikirleri bir istisna değildi; bilakis sayısız Brezilyalı Japon göçmen zaman içinde yerel halkın benzer düşüncelerinden ileri gelen ayrımcılığa maruz kalmışlardı. Bu ayrımcılık özellikle iş hayatında daha bariz bir şekilde ortaya çıkmıştı. 2008'de yayınlanan ve medikal alanda yapılan bir ankete göre yerel Japon halkın bileşenleri ile ortak bir işyerinde çalışan Brezilyalı Japonlar kendi psikolojik sağlık durumlarını sürekli düşük seviyede değerlendirmişlerdir. Bunun sebebi olarak da kendilerinin fasılasız maruz kaldıkları etnik ayrımcılığı göstermişlerdir. Öte yandan, bu tarz bir ayrımcılığa maruz kalmalarının da çeşitli sebepleri vardır ancak bu sebeplerin ciddi bir miktarı özneldir. Yine de yapılan iş özelindeki ve kişisel meseleler bir yana bırakıldığında temel sorun olarak Brezilyalı Japonların karşılaştıkları lisan engelleri ve yetersiz görülen eğitim seviyeleri gibi Japon olmaya 'yakışmayan' eksikliklerinden ötürü iş arkadaşlarıyla herhangi bir iletişim geliştirememeleri gösterilmektedir. Bütün bunların yanında, araştırmacılar işyerinde yaşanan bu çeşit ayrımcılıkların göçmenlerin yalnızca psikolojik bütünlüklerine değil, gözledikleri kimi bedensel semptomlar üzerinden vücut sağlıklarına da olumsuz etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.[81]

Ne var ki, Britanya'nın resmi televizyon kanalı BBC'den sonra dünyadaki en büyük bütçeye sahip devlet televizyonu olan Japon NHK kanalı Brezilyalı Japonları özel televizyon kuruluşlarının yaptığı gibi 'sahte' ve/veya eğlendirici programlar üzerinden değil, herhangi bir reklam gelirine muhtaç olmadıkları için oldukları gibi göstermeyi tercih etmiştir. Çeşitli hususlarda yayınladığı ciddi belgesel ve haber programlarıyla yerli Japonlar ile Brezilya'dan göçen soydaşları arasındaki kültürel farklılıklara dikkat çekmiştir. Bu yayınlara göre Brezilyalı Japonların çocukları neredeyse hiç Japonca bilmemektedir; dahası, göçmenler kılık-kıyafet kurallarından spor türü tercihlerine kadar uzanan Japon kültürüyle özdeşleşmiş çeşitli 'toplum tarafından riayet edilmesi beklenen' uygulamalara karşı tamamen kayıtsız kalmışlardır. NHK'nin yaptığı bu yayınların temel amacı yerli Japon halkının zihinlerine Brezilya'dan göçen soydaşları için Japonya'nın aslında tamamen yabancı bir memleket olduğu fikrini sokmaktır. NHK, Japon gençliğinin kültürel bağlarının nispeten zayıflamaya meyyal olduğunu düşündüğü bu dönemlerde konuya bile-isteye bambaşka bir açıdan yaklaşmış ve kültürel yozlaşmanın muhtemel etkilerini mevcut örnekler üzerinden göstermek için Brezilyalı Japonların atalarının kültürüne olan yabancılığının yarattığı çarpıcı etkinin altını çizmiştir.[82]

NHK'nin burada odaklandığı şey kültürel yozlaşma idi ve kanal bu meseleyi deşmekte pek de haksız sayılmazdı. Gerçekten de Japonların gözünde 'Japon olmak ve Japon olmayı/olabilmeyi sürdürmek' gibi konularda

---

the Japanese, at least a little. […] if their face is pure Japanese, we have the idea that their customs and attitudes will be at an above average Japanese level" (Çeviri, bir önceki dipnottaki açıklamalara da yayılmış ve kolaylaştırılmış haliyle bana aittir).

81 Takashi Asakura, vd., "Returning to the 'Homeland': Work-Related Ethnic Discrimination and the Health of Japanese Brazilians in Japan", *American Journal of Public Health*, 2008, C. 98, S. 4, ss. 747-748.

82 Tsuda (2003a), *a.g.m.*, ss. 295-297.

dil bilme ve bu dili konuşabilme temelli meseleler Japon kültürünü oluşturan en temel öğe olarak görülmekteydi. Nitekim çok az bir Brezilyalı Japon bu dil sorununun üstesinden gelebilmiş; bunun haricinde kalanlar ise aynı sebepten ötürü Japon toplumuna kabul edilmemişlerdir. Brezilyalı göçmenler hem topluma kabul edilmedikleri hem de ikinci sınıf insan olarak etiketlendikleri Japonya'da kendilerine alternatif bir kimlik inşa etmek zorunda kalmışlardır: Japon topraklarında Brezilyalı olmak. Kimliklerini Brezilyalı olmak üzerine tesis etme fikri bir süre işe yaradıysa da nihayetinde kendilerini iki ayrı kıtadaki iki ayrı 'doğal' konaklarının ikisine de sevdirmeyi başaramamışlardır. Nitekim Japonya'ya göç etmiş Brezilyalı bir Japon'un kısacık sözleri bu konuda pek açıklayıcı bir özet vermektedir: *"Brezilya'dayken bizlere Japon derlerdi ama Japonya'da Brezilyalı olduk. [Anlaşılan] nereye gidersek gidelim, Nikkeijin'in herhangi bir yurdu yok"*.[83]

13. Tersine Göçün Sonrasında

Hem önceki nesil göçmenler hem de halen Japonya'da ikamet eden Brezilyalı *Nikkeijin* topluluklarının önemli bir kısmı esas yurtları olarak Brezilya'yı görmekte ve memleketlerine geri dönmek için bir fırsat kollamaktadırlar. Başlarda çalışmak üzere Japonya'ya göç etmek kazançlı bir iş olarak görülmekteydi; ancak tahmin edebileceklerinden de kısa bir zaman sonra büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Bu durum birçok Brezilyalı Japon'u kurdukları düşlerden uyandırmış ve göçmenler 1990'ların ortalarında Brezilya'ya geri dönmeye başlamışlardır. Bulabildikleri ilk fırsatta yoldaşlarıyla Brezilya'ya geri dönemeyenler ise Brezilya'nın ve Japonya'nın sosyoekonomik yapılarını ortak paydaya alan üç hususu göz önünde bulundurarak bir çıkış arayışına girmişlerdir: İlkin, Brezilya'nın ekonomik durumu ve yerleşilecek muhitin ahvâli öngörülemezdir; zira kırsal kesimlerde arazi fiyatları yüksek iken buna karşılık şehirlerde de suç oranı çok yüksektir. İkinci olarak, Japon hükümeti başlarda Brezilyalı göçmenlere kendisinin bizzat sağladığı sosyal ve medikal yardımların sorumluluğunu yerel yönetimlere devretmiştir.[84] Bu da önceleri göçmenlere hükümet seviyesinde tanınan imtiyazlı duru-

83 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 84-86. *"In Brazil, we were called 'Japonês' but in Japan we became Brazilian. No matter where we go, the Nikkeijin have no home"* (Çeviri bana aittir). Joshua Hotaka Roth isimli bir yazar Japonya'da kaldığı dönemde genç bir *Nikkeijin* bu beyanın neredeyse aynısını kullanarak kendisine dert yanmıştır: "Brezilya'da bize Japon diyorlardı ve burada, yani Japonya'da, bize *gaijin* (yabancı) diyorlar. Benim evim yok" ("In Brazil, I'm called *'Japonês'*, and here in Japan, I'm called *'gaijin'* (foreigner). I have no home") (Çeviri bana aittir) (Joshua Hotaka Roth, *Brokered Homeland: Japanese Brazilian Migrants in Japan*, Cornell University Press, Ithaca ve Londra, 2002, s. 5).

84 Japon kamu yönetiminde merkezi ve yerel yönetimler arasındaki iş bölümünün kesinliği altı çizilmeye değecek kadar önemlidir. Japonya teoride ve yasal olarak üniter bir devlettir ancak pratikte [ve yine yasal olarak] 'eyalet'

mun kısa zamanda gerileyerek zayıflamasına sebep olmuştur. Son olarak, aynı dönemlerde Japon parasının değer kazanması sonucunda Japon sanayicileri ülke dışına yatırım yapmaya yönelmişlerdir. Bu durum da beraberinde iç sanayide bir küçülmeyi getirmiş ve vasıfsız işgücüne bağımlı endüstri kollarında göçmen işçilere daha az ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.[85]

Brezilya'ya geri dönebilen ilk göçmen kafilesi yerleşik Brezilyalı Japonların gözünde başarılı addedilmişlerdir. Zira geri döndükleri anda kendi arazilerini, arabalarını, ev eşyasını, vs. satın alabildikleri için Brezilyalı Japon topluluğu bu göçmenleri hayallerini gerçekleştirebilen başarılı örnekler olarak görmüş ve kendilerine saygı duymuştur. Öte yandan yerli Brezilyalılar ülkelerindeki Japonları başından beri bir azınlık ve etnik grup olarak gördüklerinden ötürü bu durumdan pek hoşlanmamışlardır. Yine de bu ilk başarılı göçmen örnekleri diğer Brezilyalı Japonları atalarının memleketine işçi olarak gitmek konusunda heveslendirmiştir; ancak sürecin devamında bu işe niyetlenen ve sonraki kafilelerin üyeleri olan göçmen gruplar Japonya'da sıkışıp kalmış ve Brezilya'ya geri dönememiştir.[86] Bunun sonucunda Brezilyalı Japonlar Japonya'ya göç fikrinin aslında sahte bir hayâl olduğunun farkına varmıştır ve 1990'ların ortalarından itibaren Brezilya'dan Japonya'ya göç etme sevdası dramatik bir biçimde düşüşe geçmiştir. Bu düşüş Japonya'ya gitmek isteyen *her çeşit* etnik kimlikten Brezilyalının göç etme hevesindeki genel bir düşüş olarak okunmalıdır; zira işbu genel heves azalmış olsa bile Brezilyalı Japonlar buraya göç etmeye devam etmişlerdir ve 2007'de Japonya'da ikamet eden Brezilyalı göçmen sayısı 316.967'ye ulaşmıştır.[87] Haziran 2019 itibariyle, Japonya'da 206.886 Brezilyalı Japon göçmen ikamet etmektedir.[88] Her ne kadar Japonya'da kalmayı tercih eden göçmenler Japon kültürüne intibak etmek konusunda halen yetersiz kalsalar da bunların çocukları sıklıkla Japon kültürünün asimilasyonuna uğramaktadırlar. 1999'da yayınlanan bir rapora göre Japonya'daki Brezilyalı Japonların senelik doğum miktarı dört bindir ve bu çocuklar tamamen Japon kültürü üzerine eğitim veren Japon okullarında eğitim görmektedirler. İlginç bir

ya da 'sancak' olarak adlandırılabilecek (*prefect*), kimi özerklik niteliklerini de içinde barındırabilen ve sınırları içinde bağımsızca davranmaları bizzat Anayasa ile (8. Kısım) güvence altına alınmış 47 farklı alt yönetime bölünmüştür. Buradaki beyanda geçen merkezî hükümetin Brezilyalı Japonların sorumluluklarını yerel yönetimlere devretmesi hususu, bu devrin tüm yetki ve sorumluluklar ile devri anlamına gelmektedir. Şu andan itibaren, örneğin, tarım sektöründe gelişmiş bir yerel yönetimin kendi bölgesinin kalkınma ve ikbâlini karşılamak/devam ettirmek adına bu göçmenlere ikamet izni vermesine ya da bunların bilcümle tamamını sınır dışı etmesine merkezî hükümet Anayasanın 8. Kısmının 94. Maddesi gereği hiçbir şart altında karışamaz. Bu karar anından itibaren hangi yerel yönetimin hangi göçmen grubuna hangi imtiyazları verdiği/vermeye hazırlandığı/vereceği ise bu yazının ilgi alanına girmemekle beraber üniter ve federal devlet arasındaki iş bölümü ve Japonya örneği üzerine yapılacak bir mukayese ayrı bir çalışmanın konusudur.

85 Yamanaka, *a.g.m.*, ss. 86-87.

86 Tsuda (1999), *a.g.m.*, ss. 14-15.

87 Purnendra Jain ve Brad Williams, *Japan in Decline; Fact or Fiction?*, Global Oriental, Leiden, 2011, s. 209.

88 e-Stat. 統計で見る日本 (Statistics of Japan). Japanese Government Statistics. 2025. www.e-stat.go.jp/stat-search/file-download?statInfId=000031886380&fileKind=0 (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

şekilde, göçmen aileler de yavrularının Japon kültürüyle yetişmelerini, yerli Japon çocuklarından geri kalmamalarını ve yerli çocuklarla arkadaşlık kurmalarını istemekte ve evlâdını bunlara teşvik etmektedir.[89]

2018 itibariyle Brezilya'daki Japon kökenli topluluğun nüfusu iki milyondan biraz fazladır. Bu da Brezilya'nın toplam nüfusunun yüzde birine denk gelmektedir.[90] Japonya'da umduğunu bulamayıp Brezilya'ya geri dönen göçmenlerin yoğunluğunun nispeten durulmasından sonra yapılan bir araştırmaya göre, hem 1990'ların ortalarından itibaren geri dönen 'başarısız' göçmenler hem de Japonya'da kalmayı tercih edenler bazı mühim psikolojik semptomlar göstermektedirler. Bunun temel sebebi olarak da göçmenlerin Japonya'da uğradıkları düzenli ve sürekli etnik ayrımcılığa işaret edilmektedir. Örneğin Brezilya'ya geri dönen Japon göçmenlerin yüzde 18'ine anksiyete ve yüzde 45'ine şizofreni tanısı konulmuştur. Aynı cetvel üzerinden konuşursak, Japonya'da kalan Brezilyalı Japon göçmenler için bu oranlar sırasıyla yüzde 38 ve yüzde 13,1'dir. Araştırmanın vurguladığına göre bu tür psikolojik rahatsızlıkların temel sebebi göçmenlerin sosyal iletişim kuramamalarıdır ve araştırmacılar bu durumu göçmenlerin medenî durumlarına bağlamaktadır. Buna göre Japonya'ya bekâr olarak göç edenler toplumdan dışlandıklarında dertleşecekleri kimseyi bulamamışlar ve neticesinde psikolojik rahatsızlıklara daha açık hale gelmişlerdir. Örneğin bekâr erkek göçmenler Brezilya'ya geri döndüklerinde anksiyete seviyelerini kabul edilebilir bir düzeyde tutabilmeyi başarabilmişken Japonya'da bir Japon ile evlenmeyi tercih eden göçmen kadınlarda bu durum çok daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Öte yandan Japonya'ya aileleriyle göçenler aile içi iletişimleri sayesinde ruhsal ve zihinsel bütünlüklerini nispeten koruyabilmişler, maruz kaldıkları etnik ayrımcılıktan kaynaklı psikolojik çöküşler bunlar üzerinde bekâr göçmenlerin ve/veya Japonya'da yerli halkın üyeleriyle evlenenlerin maruz kaldıkları kadar etkili olamamıştır.[91]

14. Gelenekleri Reddetmek: Japon Gençlerinin İzlediği Yeni Kültürel Eğilimler

Bilindiği üzere Marx ve Engels'in yazdıkları 1848 tarihli meşhur Komünist Manifesto isimli eserde toplumsal sınıflar proletarya ve burjuva olarak iki temel kısma ayrılmıştır. Yine de bu iki toplumsal sınıfı incelerken araya geçiş formu denebilecek bir *petite-bourgeoisie*, yani 'küçük burjuva' ya da kimi zaman küçümseyici/aşağılayıcı şekilde de kullanılan *petty-bourgeoisie* isminde bir sosyal tabaka[92]

89 Tsuda (2003), *a.g.e.*, ss. 388-390.

90 MOFA. ブラジル連邦共和国（Federative Republic of Brazil). *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. 2025. www.mofa.go.jp/mofaj/area/brazil/data.html (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

91 Lincoln Sakiara Miyasaka, vd., "Migration and Mental Health: Japanese Brazilians in Japan and in Brazil", *Jornal Brasileiro de Psiquiatria*, 2007, C. 56, S. 1, ss. 48-52.

92 *Petite-bourgeoisie* kavramı Fransızca olmakla beraber deyim tam olarak "küçük burjuvazi" anlamına gelmektedir ve esasen kaynağa erişimi olan burjuva sınıfı ile emeğini satan proletarya sınıfı arasında kalan ve hem emek

da eklenmiş; buna ilave olarak herhangi bir toplumda mümkün ve mevcut olan en alt sosyal seviyedeki gürûhu işaret eden 'lümpen (sefil/seviyesiz) proletarya' *(lumpenproletariat)* isminde bir toplumsal tabakaya da değinilmiştir. Yazarların işbu en alt tabakaya verdikleri isim diğer dillere sıklıkla 'en tehlikeli sınıf' olarak çevrilmeye meyyaldir. Zira eserin de belirttiği üzere bu sınıfın üyeleri [öngörülen] devrime hiç ilgi duymazlar; esasında evvelce hüküm sürmüş sosyoekonomik sistemlerin artıklarından başka bir şey değillerdir ve işgücüne müspet ya da menfî biçimde bile olsa katılmak gibi bir kaygıları da hiç olmamıştır ve gelecekte de olmayacaktır.[93] Öte yandan lümpen proletarya sınıfı da zaman içinde bir başkalaşıma uğramıştır. Nitekim 1980'lerde bir Fransız sosyoloğu proletarya kelimesinden yola çıkarak mevcut neo-liberal yaşam tarzının antitezi olduğu iddiasıyla prekarya *(precariat)* isminde yeni bir sosyal sınıf tanımını literatüre kazandırmıştır. Kelime temel olarak bilindik proletarya ve İngiliz lisanında istikrarsız ve kararsız gibi anlamlara gelen *precarious* kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur; ne var ki işaret ettiği sosyal sınıfın üyeleri yerel ya da bölgesel değil, küreseldir. Kavram, sıklıkla, sabit bir işte sürekli istihdam edil[e]meyen, öngörülebilir bir maaşa sahip ol[a]mayan ve toplumun gözünde düşük seviyede bir yer edinmiş kimseleri tanımlamak için kullanılır. Bu sınıfın üyelerinin bazıları kendilerini bizzat buraya ait görmüşler ve ait etmişler, kimileri ise neo-liberal ekonomi politikalarının küreselleşme şemsiyesi altında ürettiği ve beslediği 'siyasi canavarlar' eliyle işbu gruba üye yapılmıştır. Sebepten bağımsız olarak küresel ekonomi İtalya'dan Japonya'ya ve Orta Doğu'dan Latin Amerika'ya kadar dünyanın neredeyse her bölgesinde modern zamanların en tehlikeli sınıfı olarak gösterilen kendi madun sınıfını yaratmıştır.[94]

Ancak prekarya diye anılan bu yeni sınıf elbette dünyanın her bölgesinde aynı homojenliği göstermemektedir; farklı sosyoekonomik şartlar farklı tür prekarya kümelerini doğurmuştur. Gelir eşitsizliği, piyasa yapısı ve kültürel sınırlar gibi bölgelere/ülkelere göre değişen şartlar toplumun belirli kesimlerini sosyal hayattan bizzat dışlarken sabit ve belirli bir kariyeri olmayan vasıfsız gençler, göçmenler, sosyal bakımdan ezilenler, sabıkalı bir geçmişe sahip olanlar ve dul kadınlar gibi toplumun 'ötekileştirilen' kesimleri bu yenice tanımlanmış sınıfın küresel çaptaki üyelerini oluşturmuştur.[95] Japonya da bu çeşit bir toplumsal dışlamadan azade değildir. 21. asrın başından beri çalışanların üçte birinin

hem de sermaye sahibi olarak görülebilecek terzi, bakkal, kasap, nalbant, vs. türevinden ve bugün bizim esnaf kavramıyla genellediğimiz bir işgücü kesimini tanımlamak için kullanılmıştır. Kelimenin tınısı üzerinden ve İngiliz ve Fransız lisanlarının karmasından türetilen *petty-bourgeoisie* kavramı ise Türkçeye kabaca önemsiz/ufacık/değersiz burjuva olarak çevrilebilir ve sosyalist çevrelerde sıklıkla bir hakaret olarak kullanılır. Belki de bu terimin sosyalist parametreler dahilinde Türkçedeki en basitleştirilmiş ve [/fakat] açıklayıcı özeti 'Ne İsa'ya ne Musa'ya yaranabilen sosyal sınıf' olacaktır.

93 Karl Marx ve Friedrich Engels, *The Communist Manifesto*, Gareth Stedman Jones (Ed.), Penguin Books, Londra, 2002, ss. 231-233.

94 Guy Standing, *The Precariat: The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, 2011, ss. 1-13.

95 *A.g.e.*, ss. 13-18.

düzensiz işlerde istihdam edildiği ve gençlerin düzenli ve saygıdeğer bir iş ile meşgul olma taleplerinin zirveye çıktığı da dikkate alındığında Japonya'nın da bu yeni küresel sınıfa ciddi nispette bir üye temin ettiği görülmektedir. Yerli Japonların da bu dertlerden mustarip olmalarından başka, kültür ve dil üzerinden uğradıkları ayrımcılığın bir sonucu olarak Japonya'da yaşayan Brezilyalı Japonların da prekarya sınıfının doğal üyeleri olduklarının altını çizmek gerekir.[96]

Japonya prekarya kavramıyla 1990'larda tanışmış, 2000'lerde ise bu tanışıklık bir çeşit ünsiyete dönüşmüştür. Örneğin çeyrek yüzyıl önce muazzam işler başaran Japon ekonomisi 2009 yılına gelindiğinde kendi çocuk nüfusunun yüzde 14'ünün ve ihtiyar nüfusunun yüzde 21'inin kademeli olarak ve sürekli maruz kaldıkları finansal yıkımdan ötürü işbu grupları yoksulluk sınırının altında kalmaya mahkûm etmiştir. Dahası, bu yıkımı özetleyecek yaşanmış ve canlı bir örnek olarak aynı senede yapılan genel seçimlerde Japonya'da gittikçe kötüleşen iş güvencesi ve güvenilmez ve öngörülemez gelir seviyesi gibi sıkıntılar neticesinde halkın siyasal anlamda on yıllara uzanan Liberal Demokrat Parti hâkimiyetini Japonya Demokratik Partisi ile değiştirmesinden bahsedilebilir. Zira bu dönemde Japon iktisadi durumu ücretli çalışan işçiler için o kadar kötü bir hâldedir ki birçok güvencesiz işçi sadece psikolojik sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmamış, önceden çalıştıkları işyerlerine yönelik birçok intikam amaçlı ve aralarında toplu katliamların da görüldüğü saldırılarda da bulunmuştur.[97] Elbette böyle bir durum yalnızca işçileri değil, henüz çalışma hayatında yer almayan Japon gençlerini de etkilemiştir. Gençler bu çıkmazdan kurtulmanın tek yolu olarak kendilerini toplumdan soyutlayarak çok sonraları *hikikomori* olarak adlandırılacak yeni bir prekarya türünü farkında bile olmadan icat etmekte görmüşlerdir.

Gerçekten de *hikikomori* kavramı belki de en yalın fakat bir o kadar da etraflı bir biçimde toplumdan soyutlanmak olarak açıklanabilir. Kavram başlarda psikolojik bir anomaliye işaret eden bir terim olarak ortaya çıkmıştır; 2000'lerde ise Japon toplumunun

96 Sarah LeBron von Baeyer, *Living Transnationally between Japan and Brazil: Routes beyond Roots*, Lexington Books, Londra, 2019, ss. 53-54.

97 Machiko Osawa ve Jeff Kingston, "Japan has to Address the 'Precariat'", *Financial Times*, 2 Temmuz 2010, www.ft.com/content/359fa9a8-8545-11df-9c2f-00144feabdc0 (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025). Bu genellemenin en çarpıcı örneği 2008 yılında Akihabara eyaletinde yaşanan katliamdır. İşinden kovulan Tomohiro Kato isminde bir Japon içine düştüğü durumun intikamını almak için kiralık kamyonunu bir alışveriş merkezinin doğrudan içine sürmüş, üç kişiyi ezerek oracıkta öldürmüş, daha sonra kamyondan inerek hedef gözetmeksizin salladığı çift ağızlı bir hançer ile onlarca kişiyi yaralamış ve dört kişinin daha ölümüne neden olmuştur. Olayın ardından Kato yakalanmış, idam cezasına çarptırılmış ve cezası 26 Temmuz 2022'de infaz edilmiştir. Bilahare, olayın hemen ardından çıkan bir kanun ile Japonya'da kesici kısmı 5,5 santimetreden uzun çift ağızlı bıçak bulundurmak tamamen yasaklanmıştır (CBS News, "Japan executes man who killed 7 people in Tokyo street rampage in 2008", *CBS News*, 26 Temmuz 2022, https://www.cbsnews.com/news/tomohiro-kato-executed-japan-hangs-man-who-killed-7-tokyo-street-rampage-2008/ (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

genç kesimlerinde görülen bir yaşam tarzının tanımlayıcısı haline dönüşmüştür.[98] 2001'de yapılan bir araştırmaya göre 800 bin ile 1,2 milyon arası Japon gencinde bu yaşam tarzının semptomları görülmüştür. İlerleyen senelerde ise bu semptomlar artık psikolojik birer tanı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.[99] Birçok vakada *hikikomori* semptomları toplumsal hayattan vazgeçme, kendini toplumdan soyutlama ve toplum hayatına kayıtsızlık ile ilişkilendirilmiştir. Bu durumun tespit edildiği ve çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu genç Japonların evlerinden (bilhassa kendi odalarından) çıkmamayı ve başkalarıyla sosyalleşmemeyi tercih ettikleri görülür. Burada altı çizilen 'başkalarıyla sosyalleşme' kavramı tanışlar, arkadaşlar, aile üyeleri ve/veya sokakta rastgele karşılaşılan insanlar gibi üstünkörü yapılan bir sınıflandırma üzerinden dahi değerlendirildiğinde *hikikomori* sosyal sınıfına dâhil olan Japon gençlerinin bunların hiçbirisi ile temasta bulunmak istemediği özellikle dikkat çekicidir.[100] Bu çeşit bir soyutlanmaya paralel olarak, *hikikomori* üyelerinin başkalarıyla sosyalleşmek istemedikleri ve kendileri için parlak bir gelecek öngöremedikleri üzerinden tesis ettikleri bir açmazda, kendilerini başka ve sosyal hayata yenice dahil olmuş bambaşka bir alt-kültürün kollarına attıkları görülmektedir: *Otaku* kültürü.

> 1990'ların Japon prekaryası iğrendikleri [belki de cari düzen tarafından iğrendirildikleri] mevcut sistemin üstesinden sadece kendilerini *hikikomori* alt-kültürüyle ilişkilendirerek gelmeye çalışmamışlardır; bunun yanında hiçbir şekilde aile ve evlât sahibi olmak istemediklerini beyan ederek münzevi bir hayat yaşamayı tercih etmişlerdir. Zamanla bu tarz bir tercih de bir alt-kültür olarak nitelendirilmiş ve mezkûr yaklaşım Japon lisanında *otaku* ismiyle anılmaya başlanmıştır. Bilahare, *otaku* ve *hikikomori* kültürlerinin birleşimi Japon ulusuna (aslında genç jenerasyonlara) ciddi bir sosyal darbe vurmuştur; öyle ki bu darbelerin en etkilisi olarak Japon doğurganlık oranının her geçen sene daha da düşmesi gösterilmiştir.[101] Öte yandan, en genel haliyle *manga* ve *anime* olarak bilinen Japon çizgi romanları, dizileri ve filmleri ise genç Japon prekarya camiasının halihazırda tutunacak bir dal arayan kültürel etkileşimini uç noktalara çıkarmıştır. *Otaku* ve *hikikomori* alt-kültürlerinin üyeleri bu tarz çizgi-sanat formunun senteziyle kendilerini toplumdan tamamen izole etmişlerdir. Öyle ki, Japon toplumu, bilhassa mevcut kültür paydaşlarının kendi aileleri, bu gençleri kendi kozalarında yaşayan 'tuhaf' çocuklar olarak nitelendirmiş ve genç Japon prekaryasını toplumdan soyutlanmış ve kendi hayal dünyasında yaşayan gençler olarak tanımlamışlardır. Gerçekten çoğunluğu erkeklerden oluşan bu genç Japon prekaryası da yapılan tanımlamaları haklı çıkarırcasına konuları 'Lolita tarzı' genç kız figürlerinden 'yenilmez süper kahramanlara' kadar uzanan Japon çiz-

98 Saitō Tamaki, *Hikikomori: Adolescence without End*, Jeffrey Angles (Çev.), University of Minnesota Press, 2013, s.10.

99 *A.g.e.*, ss. ix-x.

100 *A.g.e.*, ss. 77-83.

101 Florian Coulmas, *Population Decline and Ageing in Japan: The Social Consequences*, Routledge, New York, 2007, ss. 44-45.

gi roman/dizi/sinema kültürünün vaat ettiği fantezi dünyadan kendilerini ayrık tut[a]mamış, aksine kendilerini bu kültürün ürünlerinin bizzat 'içinde' yaşayan kimseler olarak tanımlamışlardır.[102] Dahası, bu alt-kültür de zamanla bir evrim geçirmiştir ve bunun neticesinde ortaya çıkan yeni bir tür Japon prekaryasının mirası pek alışılmadık uygulamalar üzerinden dünya çapındaki bütün gazetecilere 'sayfa doldurma amaçlı' kimi sansasyonel haberler sağlarken sosyologlara da yeni çalışma alanları sunmaktadır. Bu sıra dışı uygulamalardan gazetecilerin günü kurtarmasını sağlayan haberler arasında sanal bir çizgi roman karakterinin hologram haliyle evlenmek üzere sahici bir düğün tertip etmek[103] veya plastik bir şişme kadın ile platonik bir aşk yaşadığını iddia etmek[104] sayılabilir.

15. Brezilyalı Japonların Genç Nesillerinin Günümüzdeki Durumu

Önceki bölümlerde bahsedilen hem Japonya'da kalan hem de geri dönen Brezilyalı Japonlar arasında sıklıkla görülen ruhsal bozukluklar hakkındaki tespit aslında abartılı bir yaklaşım değildir; aksine, bu saptama kimi somut örneklere dayandırılmıştır. Japonya'da doğan Brezilyalı Japonların çocuklarına eğitim sistemi üzerinden uygulanan kültürel asimilasyon bu göçmenler arasında yeni ve kendine has denebilecek bir nesil yaratmıştır. Bu yeni nesil Brezilyalı Japonlar da yerli akranları gibi kendilerini *hikikomori* alt-kültürü üzerinden tanımlamışlardır. Ancak şu da bilinmelidir ki bu alt-kültürün Brezilyalı Japonlarda yansıması yerli *hikikomori* üyelerinde olduğu gibi yalnızca kişinin kendisini toplumdan soyutlaması gibi bir anlayış üzerinden gelişmemiş; tersine, toplum ile 'alışılmadık' bir temasa giren genç kuşak göçmen Japonların gözlemlenebilen saldırgan davranışları üzerinden sosyolojik anlamda yeni bir hareket noktası belirlenmiştir.[105] Bu ilişkilendirmeden de anlaşılacağı üzere *hikikomori* alt-kültürü bizlere Brezilyalı Japonların genç nesillerinin özelinde orijinalinden çok farklı, hatta bambaşka bir istikameti göstermektedir. *Hikikomori* kavramı özünde Japonya temelli ve Japon lisanında üretilmiş bir kavram olsa da Japonya'nın reddettiği ancak kendisinin bizzat geçmişten getirdiği pişmanlıklarının da etkisiyle kavramsal anlamda bir dönüşüme uğramıştır. Dahası, mevzubahis alt-kültürün kendisi dahi farklı uygulamalar üzerinden farklı tanımlamalara maruz kalmaktadır. İşbu sebeplerden ötürü bahsi geçen kültürün bizatihi kendisini bir de Brezilyalı Japonlar

102 Sharon Kinsella, "Japanese Subculture in the 1990s: Otaku and the Amateur Manga Movement", *Journal of Japanese Studies*, C. 24, S. 2, ss. 303-306.

103 Emiko Jozuka, "Beyond Dimensions: The Man Who Married a Hologram", *CNN*, 29 Aralık 2018, edition.cnn.com/2018/12/28/health/rise-of-digisexuals-intl/index.html (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

104 Martha Cliff, "She is More than Plastic", *Daily Mail*, 27 Haziran 2016, www.dailymail.co.uk/lifestyle/article-3661804/Married-Japanese-man-claims-finally-love-sex-doll.html (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

105 Seina Kanayama, "金山聖菜. "在日ブラジル人児童の心理適応 (1): 集住地区と散在地区の比較 (Psychological adaptation of Brazilian children in Japan – 1: Comparison between dwelling districts and scattered districts)", 金城学院大学大学院人間生活学研究科論集 *(Kinjo Gakuin University Journal of Human Life Sciences)*, 2014, No. 14, ss. 21-28.

üzerinden okumak kavramı farklı yönlerden izlemek marifetiyle anlamak açısından faydalı olabilir.

1990'larda Japonya'nın gösterdiği hızlı sanayileşme başarısı beraberinde sosyal başarısızlığı da getirmiştir. Bu durum hem yerli Japonlarda hem de göçmenlerin çocuklarında bariz bir hayal kırıklığına yol açmış ve yeni nesiller kurtuluşu *hikikomori* ve *otaku* gibi 'yapay' kültürlerde ararlarken bu kültürlerin telkinlerine maruz kalmaya da başlamışlardır. Ancak bu telkinler Brezilyalı Japon çocukları üzerinde çok daha etkili olmuştur; zira aynı dönemlerde Japon endüstrisi vasıfsız işçi sıkıntısını robotlara yatırım yaparak kapatmaya girişmişti. Bu da henüz birkaç sene evvel istihdam edilmek üzere atalarının memleketine göç etmiş Brezilyalı Japonların tedrici olarak ikinci plana atılmasına yol açmıştı. Vasıfsız işçi olmak/olabilmek sözünün verilmesi üzerine Japonya'ya davet edilen göçmenlerin çocuklarının ise robotlarla rekabet edebilmeleri imkânsızdı; normaldir ki bu durum göçmen çocukların herhangi bir gelecek planı yapabilmelerini de imkânsız kılıyordu. Nihayetinde geleceği öngörememe durumu genç Brezilyalı Japonların bahsi geçen yapay alt-kültürlere daha sıkı sarılmalarına sebep oldu.[106] Bugün ise yerli Japon gençlerinde de sıklıkla görülen okula gitmeyi tamamen reddetmek *(futōkō)* ve/veya okullarda maruz kalınan akran zorbalıkları *(ijime)* gibi eğitim hayatında yaşanan tatsız durumlar Brezilyalı Japon çocuklarını alternatif arayışlara yöneltmekte ve nihayetinde kendilerine yaşam tarzı olarak *hikikomori* alt-kültürünü seçmelerine yol açmaktadır.[107] Her ne kadar bu alt-kültüre ait uygulamalar erkek çocuklarında daha yoğun gözlemlense ve söz konusu genelleme bunlar üzerinden tesis edilse de kız çocukları, bilhassa lise çağındaki genç kızlar da farklı alt-kültürlerin üyeliklerine temayül etmişlerdir. Buna verilebilecek en sıra dışı [hatta uç denebilecek] örnek genç Japon kızlarının 'ihtiyar ve zengin' kimselerle yalnızca para ya da sair aynî kazanımlar karşılığı cinsel birliktelik yaşamaya meylettikleri ve temel olarak 'tazmin edilmiş flört' gibi bir anlama gelen *enjo kōsai* ya da bunun daha 'münasip' hali olarak görülen ve sadece kaliteli bir lokantada yemek yiyebilmek için zengin bir erkekle birkaç saatlik sevgili rolü oynamak üzerine kurulu *papakatsu* alt-kültürü olabilir.[108] Buradan hareketle, *hikikomori* ile birlikte bu tarz alternatif alt-kültürlerin toplum tarafından kabullenilmesi ile modern zamanlarda Japon gençliği arasında geleneksel anlamda kabul gören ahlaki standartların düşüşe geçtiği varsayılabilir.

Vaktinde Japonya'da vasıfsız işçi olarak istihdam edilmiş ve hayallerine ulaşmakta başarılı ya da başarısız olarak Brezilya'ya dönmüş göçmenlerin çocukları arasında ise bambaşka bir prekarya camiası ve dolayısıyla başka bir alt-kültür ortaya çıkmıştır. Bu gençler Japon çizgi romanlarından çok yoğun bir şekil-

106 Pál Koudela, "Robots Instead of Immigrants: The Positive Feedback of Japanese Migration Policy on Social Isolation and Communication Problems", *Asia-Pacific Social Science Review*, 2019, C. 19, S. 1, ss. 96-97.

107 Jain ve Williams, *a.g.e.*, s. 9.

108 *A.g.e.*, s. xiv; Jamie Koide, "More Girls Turning Sugar Daddies to Wine and Dine Them", *Japan Today*, 6 Haziran 2016, japantoday.com/category/features/lifestyle/more-girls-turning-to-sugar-daddies-to-wine-and-dine-them (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

de etkilenmişlerdir. Gerçi Japonya'yı görmemişlerdir; ancak Portekizceye çevirisi yapılan *manga* ve *anime* kitapları üzerinden alışılmışın ve duyduklarının dışında bir Japonya tasviriyle karşılaştılar. Örneğin bu çizgi romanların birisinde İsveçli bir kadının Berlin Duvarı'na âşık olduğu ve duvarla 'zihinsel bakımdan' evli olduğu anlatılmıştır. Çizgi roman bu örnek üzerinden 'nesnelere' sempati ve aşırı düşkünlük beslemenin (bunu 'aşk' olarak da okumak mümkündür) 'normal' bir davranış olduğundan bahsetmiş ve söz konusu düşkünlüğü ve bu düşkünlüğe meyyal olanları da hiç ayıplamadan kabullenmiştir.[109] İlk bakışta böylesi bir açıklamanın abartılmış olduğu düşünülebilir; ancak gerçekten de Brezilya'ya geri dönen Japon göçmenlerin çocukları kendi kimliklerini Japon çizgi romanlarından öğrendikleri üzerinden inşa etmeye başlamışlardır. Yalnızca Japon gençliğinde görülen *hikikomori* kültürünü kendilerine mürşit seçmekle kalmamışlar, çizgi roman üzerinden edindikleri bilgiler doğrultusunda 'Japon gibi' bir hayat sürmeye de çalışmışlardır. Örnekleri çoğaltmak bakımından Brezilya'da Portekizce yayımlanmış bir *manga* yardımcı olabilir. Bu çizgi romanın konusuna göre *hikikomori* alt-kültürüne teşne olmuş ve kendilerini 'Japon gibi' hisseden iki yeniyetme Brezilyalı Japon bir çekilişten Tokyo seyahati kazanmışlardır. Japonya'yı yalnızca çizgi romanlar üzerinden tanıdıkları için Tokyo seyahati kazandıklarını öğrendiklerinde gözleri dolan ikilinin kurdukları cümle Japonya'yı nasıl gördüklerini anlamak için faydalı olacaktır: *"Tokyo bizim gibiler için bir cennettir!"*.[110]

Sonuç

Bu çalışma çizilebilecek en genel çerçeveyle Brezilyalı Japonları okuyuculara tanıtmaktan başka bir amaç gütmemiş olsa da bu etnik grubun sıra dışı hikâyesinden dikkate değer üç farklı çıkarım yapmak mümkündür. İlkin, metinde incelenen Brezilyalı Japonların aynı yüzyılda iki farklı taraftan, iki farklı dönemde ve etnisite ve kültür temelinde iki defa ötekileştirilmiş oldukları söylenebilir. İşbu etnik grup 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Brezilyalılar tarafından Japon oldukları için 'öteki' olarak etiketlenmiş iken aynı yüzyılın son on yılında ise [her ne kadar damarlarında Japon kanı aksa da] Japonlar tarafından Japon ol[a]madıkları için 'öteki' olarak etiketlendirilmişlerdir. İkinci olarak, birinci maddeden yapılacak bir çıkarımla söylenebilir ki mezkûr ötekileştirme meselesinin asli sorumluluğunun üleştirilmesinde aslan payı bizatihi ilk nesil Brezilyalı Japonlara aittir. Zira, birer Japon olarak, yurt addettikleri topraklardan iki kere göç etmişlerdir; diğer bir deyişle iki kere göçmen olmayı ya da merceğin diğer tarafından bakarsak iki defa 'öteki' olmayı göze almışlardır. İlk göç geri dönünce Japonya'da rahat bir yaşam sürmelerini sağlayacak parayı kazanma hayaliyle Japonya'dan Brezilya'ya doğru gerçekleşmiş, ikinci göç tıpatıp aynı sebeplerden ötürü Brezilya'dan Japonya'ya doğru olmuştur. Bu iki durum da açıkça göstermektedir ki Brezilyalı Japonlar aynı yüzyıl içinde iki defa etnik kimliklerinin bazı finansal kazançlar uğruna tali duruma düşmesine izin vermişlerdir. Son olarak, bilindiği üzere 1990'larda Japonya'nın vasıfsız işçi açığını ka-

109 Edward King, *Virtual Orientalism in Brazilian Culture*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, s. 84.

110 *A.g.e.*, ss. 1-2.

patmak için sair etnik gruplardan işçi temini yerine Brezilyalı Japonları ülkelerine davet etmesinin temel sebebi ırksal ve kültürel saflığın bozulmamasıdır. Ancak, bu planın başarısız olduğu aradan geçen birkaç sene sonraki uygulamalarda açıkça görülmektedir. 21. yüzyıla gelindiğinde Japon toplumunun kültürel bir erozyon yaşadığı, hatta Japon kültürünün hassaten bozulduğu görülmektedir. Görünüşe göre Japon hükümetleri ulusal kültürlerinin korunması ve sürdürülmesine hassasiyetle dikkat etmiş olsalar da hem yerli hem de Brezilyalı Japonlar kendi kültürlerine karşı bir yabancılaşma yaşamaktadırlar. Bilhassa yerli Japon gençleri kendi geleneksel kültürlerini reddetmekte ve kendi öz-kimliklerini inşa etmek üzere birçok alışılmadık alt-kültürleri denklemlerine eklemektedirler. Öte yandan Brezilyalı Japonların genç nesilleri ise kendi kimliklerini görsel ve dijital ortamlar vasıtasıyla edindikleri sanal bir Japon kültürü üzerinden inşa etmekte ve muhtemelen kendilerini hiç olmadıkları ve olamayacakları kadar 'Japon' hissetmektedirler.

Brezilyalı Japonların ilgi çekici hikâyesi daha sonraki çalışmalara ilham verebilecek kimi unsurları içinde barındırsa da Portekizce ve Japonca dillerine aşina olmayanlar için yapılacak muhtemel analizlerin etnik çalışmalar literatürüne katkısı çok boyutlu olmaktan ziyade nispeten sıradan bir vaka çalışması olarak kalacaktır. Görünüşe göre Brezilyalı Japonların Türkçe literatürdeki 'ilgi çekici' hikâyesi şu an için İngilizce kaynakların sunduklarından daha ileri gitmemektedir.[111] Dahası, son dönemlerde Brezilyalı Japonların etnik kimliklerine ilişkin akademik anlamda

111 Bu noktada gelecekte bu alanda çalışmalar yapmaya niyetli araştırmacılara naçiz bir uyarı yapmak gerekir: Brezilyalı Japonların statüleri Brezilya için halen 'vatandaş' olsa da Japonya'daki yasal durumları Anayasa konusundan bahseden önceki dipnotta belirtildiği üzere eyaletlerin insafına kalmıştır. Japon özel medyası da bu durumu sonuna dek suiistimal edebilmektedir. Örneğin Covid-19 gibi küresel çapta etkili olmuş bir salgının yaralarını sarmak için atılan adımlar konusunda Japon eyaletlerinin tutumları eşdeğer değildir ve önceki bölümlerde dikkat çekildiği üzere kimi basın organlarının sahte/niyetli/sansasyonel haberlere imza attıklarını da hesaba katmak gerekir. Örneğin 23 Aralık 2022 tarihinde yapılan imzasız, İngiliz dilinde (ancak haber metninin sonunda Japonca orijinalinin Kenichiro Fuji tarafından kaleme alındığı belirtilen) ve provokatif diye etiketlenebilecek bir haberde ("Japan City Hall Refused Brazilian Woman's Welfare Request, Said 'Go Back to Own Country'", *The Mainichi*, 23 Aralık 2022, mainichi.jp/english/articles/20221223/p2a/00m/0na/013000c, Erişim tarihi: 23 Ekim 2025) ismi gizlenen 41 yaşındaki Brezilyalı bir Japon kadınının aynı senenin Kasım ayında yerel yönetime yaptığı Covid-19 temelli sosyal yardım talebine Aichi eyalet meclisi temsilcisinin münferit bir nefretle *"Git buradan, sana kendi ülken baksın*!" şeklinde verdiği cevabın [ki verilen bu cevap haberin servis edilen ana başlığıdır] ardından birden fazla kurumun devreye girmesiyle meselenin Aralık ayında çözüldüğü bilinmektedir. İlginçtir ki kadının 10 senedir Japonya'da ikamet eden bir Brezilyalı Japon olduğu, vaktiyle otomotiv sektöründe istihdam edilmiş 42 yaşındaki eşinin Covid-19 salgını sebebiyle işsiz kaldığı, bu süreçte evine herhangi bir paranın girmediği, iki çocuk sahibi olduğu ve görevli memurun [muhtemel bir çeviri kazası sonucu] kadını 'yabancı' statüsünde değerlendirerek salgın yardımlarından yararlanamayacağını söylediği de haber metninde geçmektedir. İşbu haberin verilmesi gazetecilik tekniği açısından makul ama servis edilme şekli gazetecilik etiği açısından sakattır çünkü münferit bir beyan, hatta bir yanlış anlaşılma ya da işgüzarlık bütün bir kuruma mal edilmiştir; dahası, işbu beyan üzerinden bir haber başlığı oluşturulmuştur. Şu hâlde özel basın organlarının konu Brezilyalı Japonlar olduğu zaman sorunların sansasyonel kısmını vurgulayarak [gerçekten varsa ve masa başında uydurulmamış-

herhangi ciddi bir gelişme olmadığı da görülmektedir. Benzer sebeplerden ötürü aynı zümrenin gelecekte maruz kalacakları ve/veya gönüllü olacakları muhtemel bir etnik kimlik başkalaşımını ve/veya tecrübe edecekleri kültürel etkileşimleri şimdiden kestirmek de pek kolay bir iş olmayacaktır. Öte yandan, işbu lisanlara vakıf olanlar için Brezilyalı Japonların, bilhassa bu topluluğun yeni nesillerinin hem Japonya'da hem de Brezilya'da yaşayan üyeleri üzerinden yapılacak kimlik ve etnisite çalışmalarının literatüre ciddi bir katkı sağlayacağı da muhakkaktır.

sa] sıradan bir memurun/görevlinin hatalı ancak münferit bir yaklaşımını bile yerel otoritenin genel temayülü olarak kamuya aktarabildiğini de hesaba katmak gerekir. Japon özel medyası dünyanın diğer medya kuruluşlarından daha bağımsız değildir, zira hepsi özünde ticari birer kurumdur ve kâr amacını gütmektedir. Çalışma niyetinin baskın olduğu ancak meselenin de halen süregeldiği ve medyanın sunduğu gündelik haber verilerinden faydalanılması elzem olan herhangi bir araştırmada konu Japonya'nın göçmen politikaları ise haberi birden fazla kaynaktan teyit etmek bilhassa elzemdir.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar:

e-Stat (2019). 統計で見る日本 (Statistics of Japan). *Japanese government statistics*. www.e-stat.go.jp/stat-search/file-download?statInfId=000031886380&fileKind=0 (Erişim tarihi: 11 Kasım 2024).

MOFA (2019). ブラジル連邦共和国（Federative Republic of Brazil). *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. www.mofa.go.jp/mofaj/area/brazil/data.html (Erişim tarihi: 11 Kasım 2024).

II. Kitaplar:

Akio, T. (1993). *Me and Alves: A Japanese journey*. Susan Matsui (Çev.). Toronto: Annick Press Ltd.

Baeyer, S. L. Von (2019). *Living transnationally between Japan and Brazil: Routes beyond roots*. London: Lexington Books.

Beach, D., & Pedersen, R. B. (2013). *Process-tracing methods: Foundations and guidelines*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Berkes, N. (1976). *Asya mektupları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Birchall, S. O. (1999). *Entrepreneurship in nineteenth-century Brazil: The formation of a business environment*. New York: Palgrave Macmillan.

Bulliet, R. W., Crossley, P. K., Headrick, D. R., Hirsch, S. W., Johnson, L. L., & Northrup, D. (2011). *The earth and its peoples: A global history*. 5. Baskı. Boston: Wadsworth Cengage Learning.

Carvalho, D. De (2003). *Migrants and identity in Japan and Brazil: The nikkeijin*. New York: RoutledgeCurzon.

Coulmas, F. (2007). *Population decline and ageing in Japan: The social consequences*. New York: Routledge.

Ersoy, M. A. (2013). *Safahat*. 9. Baskı, M. E. Düzdağ (Ed.). Ankara: TDV Yayınları.

Gökalp, Z. (1981). *Makaleler V*. Rıza Kardaş (ed.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Güvenç, B. (2002). *Japon kültürü*. 6. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Iyoda, M. (2010). *Postwar Japanese economy: Lessons of economic growth and the bubble economy*. Springer Science & Business Media.

Jain, P., & Williams B. (2011). *Japan in decline: Fact or fiction?*. Leiden: Global Oriental.

King, E. (2015). *Virtual orientalism in Brazilian culture*. New York: Palgrave Macmillan.

Lesser, J. (2007). *A discontented diaspora: Japanese Brezilians and the meanings of ethnic militancy, 1960–1980*. Durham ve Londra: Duke University Press.

Lissner, I. (2012). *Uygarlık tarihi*. Adli Moran (Çev.). İstanbul: Nokta Kitap.

Lone, S. (2001). *The Japanese community in Brazil, 1908-1940: Between samurai and carnival*. New York: Palgrave Macmillan.

Mardin, Ş. (2012). *Türkiye'de din ve siyaset*. 17. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshall, D. (1996). İş dünyasına yön verenler: *Akio Morita ve SONY*. Ayşe Ay-

doğan (Çev.). Ankara: İlkkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri.

Marx, K., & Engels, F. (2002). *The communist manifesto*, Gareth Stedman Jones (Ed.). London: Penguin Books.

Novak, M., & Cerna, Z. (2000). *Japon masalları*. Temel Keşoğlu (Çev.). Ankara: Doruk Yayımcılık.

Piore, M. J. (1979). *Birds of passage: Migrant labor and industrial societies*. Cambridge University Press.

Roth, J. H. (2002). *Brokered homeland: Japanese Brazilian migrants in Japan*. Ithaca ve Londra: Cornell University Press.

Sims, R. (2001). *Japanese political history since the Meiji Renovation 1868-2000*. New York: Palgrave.

Skidmore, T. E. (1999). *Brazil: Five centuries of change*. New York: Oxford University Press.

Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. London and New York: Bloomsbury Academic.

Tabb, W. K. (1995). *The postwar Japanese system: Cultural economy and economic transformation*. New York: Oxford University Press.

Tamaki, S. (2013). *Hikikomori: Adolescence without end*. Jeffrey Angles (Çev.). Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Tsuda, T. (2003). *Strangers in the ethnic homeland: Japanese Brazilian return migration in transnational perspective*. New York: Columbia University Press.

Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası.

Tyler, R. (1987). *Japanese tales*. New York: Pantheon Books.

Uçarol, R. (2010). *Siyasi tarih 1789-2010*. 8. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.

Yamashita, K. T. (2001). *Circle K cycles*. Coffee House Press.

III. Makaleler:

Adachi, N. (2001). Japanese Brazilians: The Japanese language communities in Brazil. *Studies in the Linguistic Sciences, 31*(1). 161-178.

Asakura, T., Gee, G. C., Nakayama, K., & Niwa, S. (2008). Returning to the 'homeland': Work-related ethnic discrimination and the health of Japanese Brazilians in Japan. *American Journal of Public Health, 98*(4). 743-750.

Kanayama, S. (2014). 金山聖菜. "在日ブラジル人児童の心理適応 (1): 集住地区と散在地区の比較 (Psychological adaptation of Brazilian children in Japan – 1: Comparison between dwelling districts and scattered districts). 金城学院大学大学院人間生活学研究科論集 *(Kinjo Gakuin University Journal of Human Life Sciences)*, No. 14. 21-28.

Kinsella, S. (1998). Japanese subculture in the 1990s: Otaku and the amateur manga movement. *Journal of Japanese Studies, 24*(2). 289-316.

Kondo, A. (2002). The development of immigration policy in Japan. *Asian and Pacific Migration Journal, 11*(4). 415-436.

Koudela, P. (2019). Robots instead of immigrants: The positive feedback of Japanese migration policy on social isolation and communication problems. *Asia-Pacific Social Science Review, 19*(1). 90-104.

Makabe, T. (1999). Ethnic hegemony: The Japanese Brazilians in agriculture, 1908-1968. *Ethnic and Racial Studies, 22*(4). 702-723.

Miyasaka, L. S., Canasiro, S., Abe, Y., Otsuka, K., Tsuji, K., Hayashi, T., Andreoli, S. B., Nakagawa, D., Shirakawa, I., Atallah, A. N., & Kato, S. (2007). Migration and mental health: Japanese Brazilians in Japan and in Brazil. *Jornal Brasileiro de Psiquiatria, 56*(1). 48-52.

Takenoshita, H. (2006). The differential incorporation into Japanese labor market: A comparative study of Japanese Brazilians and professional Chinese migrants. *The Japanese Journal of Population, 4*(1). 56-77.

Tsuda, T. (1999). The motivation to migrate: The ethnic and sociocultural constitution of the Japanese-Brazilian return-migration system. *Economic Development and Cultural Change, 48*(1). 1-31.

Tsuda, T. (2003a). Domesticating the immigrant other: Japanese media images of *nikkeijin* return migrants. *Ethnology, 42*(4). 289-305.

Yamanaka, K. (1996). Return migration of Japanese-Brazilians to Japan: The *nikkeijin* as ethnic minority and political construct. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies, 5*(1), 65-97.

Yamaoka, K. (2000). Variation in attitudes and values among Japanese Americans and Japanese Brazilians across generations. *Behaviormetrika, 27*(2). 125-151.

IV. İnternet Kaynakları:

CBS News (2022). Japan executes man who killed 7 people in Tokyo street rampage in 2008. *CBS News*. 26 Temmuz 2022. www.cbsnews.com/news/tomohiro-kato-executed-japan-hangs-man-who-killed-7-tokyo-street-rampage-2008/ (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

Cliff, M. (2016). She is more than plastic. *Daily Mail*. 27 Haziran 2016. www.dailymail.co.uk/femail/article-3661804/Married-Japanese-man-claims-finally-love-sex-doll.html (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

Jozuka, E. (2018). Beyond dimensions: The man who married a hologram. *CNN*. 29 Aralık 2018. edition.cnn.com/2018/12/28/health/rise-of-digisexuals-intl/index.html (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

Koide, J. (2016). More girls turning to sugar daddies to wine and dine them. *Japan Today*. 6 Haziran 2016. japantoday.com/category/features/lifestyle/more-girls-turning-to-sugar-daddies-to-wine-and-dine-them (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

Mainichi (2022). Japan city hall refused Brazilian woman's welfare request, said 'go back to own country'. *The Mainichi*. 23 Aralık 2022. mainichi.jp/english/articles/20221223/p2a/00m/0na/013000c (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

Osawa, M., & Kingston, J. (2010). Japan has to address the 'precariat'. *Financial Times*. 2 Temmuz 2010. www.ft.com/content/359fa-9a8-8545-11df-9c2f-00144feabdc0 (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).